Λαογραφία

Τα λαογραφικά στοιχεία που περιγράφονται στις παρακάτω σελίδες, όπως π.χ ήθη και έθιμα στου Τσαμαντά, γλωσσικοί ιδιωματισμοί, Τσαμαντιώτικο λεξιλόγιο κλπ προέρχονται απο το βιβλίο **Μονογραφία περί της εν Ηπείρω κώμης του Τσαμαντά** του Τσαμαντιώτη λόγιου και λαογράφου Νικολάου Στ. Νίτσου.

Ηθη και έθιμα στου Τσαμαντά. Λαογραφικά στοιχεία

Η τοποθεσία του Τσαμαντά

Η κώμη του Τσαμαντά κείται εν Ηπείρω Ν. του όρους Στουγάρα (Μουργκάνα), προεκτάσεως των Κεραυνίων ορέων, μεταξύ δειράδων και φαράγγων. Τέμνεται υπό δυό ποταμίων, της Στέρας και του Πλατανάκη, τα οποία ενούμενα εκβάλλουσιν εις τον ποταμόν Παύλαν (τον Ξάνθον η Φοίνικα των αρχαίων).
Υπό των δυό τούτων ποταμίων περικλείεται η μία της κώμης συνοικία εις σχήμα τριγώνου σκαληνού, ου την βάσιν αποτελεί η μεταξύ των πηγών των γραμμή, της κορυφής ευρισκομένης εις την συμβολήν των. Η εντός του τριγώνου τούτου συνοικία φέρει το όνομα Πέρα- Μαχαλάς.

Εκατέρωθεν ευρίσκονται αι έτεραι δυό συνοικίαι, Δ. η μικροτέρα, Πράνθης καλούμενη, και η πολυαριθμοτέρα, η θάνα, με προέκτασιν προς την Αλίκουρην και ετι περαιτέρω προς τον νέον εν Καμύτζιανη συνοικισμόν. Η γεωγραφική της κώμης θέσις είνε ΒΔ. των Ιωαννίνων και Β. των Φιλιατών. Επί Τουρκοκρατίας υπήγετο διοικητικώς εις το Καϊμακαμλήκιον Φιλιατών και απετέλει την μεθόριον Β. προς το Μουτεσσαριφλήκιον Αργυροκάστρου και Δ. προς το Καϊμακαμλήκιον Δελβίνου. Και σήμερον διοικητικώς εξαρτάται εκ της υποδιοικήσεως Φιλιατών του Νομού Ιωαννίνων.

Εκκλησιαστικώς εξακολουθεί να υπάγηται, όπως και πρότερον, υπό την Μητρόπολιν Παραμυθίας - Φιλιατών και Γηρομερίου και συνορεύει προς το χωρίον Σωτήρα με την Εκκλησιαστικήν περιφέρειαν της Επαρχίας Δρυϊνουπόλεως. Αποτελεί προσέτι του Τσαμαντά μετά του χωρίου Λίστα τα δυό τελευταία προς Β. χωρία των λεγομένων Τσιαμοχωρίων της Επαρχίας Τσιαμουργιάς, ης αι διάφοροι κώμαι και χωρία κείνται εκατέρωθεν του ποταμού θυάμιδος (Καλαμά) εις ικανήν έκτασιν. Κατά την αρχαιότητα η θέσις, ένθα νυν η κώμη του Τσαμαντά, απετέλει μέρος του Θεσπρωτικού τμήματος Κεστρίνης.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Τοπογραφικές παρατηρήσεις

Κειμένη η εν λόγω κώμη επί τόπου γενικώς ορεινού, απεψιλωμένη δασών και εστερημένη δαψιλούς φυτείας και χλωρίδος, προξενεί εντύπωσιν ουχί ευνοϊκήν εις τον δια πρώτην φοράν επισκεπτόμενον τα μέρη αυτά.
Και όμως το σύνολον της θέας της εν τη αγρία όψει της περιβαλούσης αυτήν φύσεως έχει τι το επιβάλλον. Ως εκ του φρικωδώς δύσβατου και της ποικίλης του εδάφους ανωμαλίας η οδοιπορία καθίσταται λίαν ενοχλητική και επίπονος, ουχί δε όλως ακίνδυνος δια τον μη συνηθισμένον να βαδίζη επί των Ηπειρωτικών τρίβων και χωρικών μονοπατίων. Ως εκ της παντελούς ελλείψεως οδών άξιών πως του ονόματος εις μεγάλην ακτίνα καθ'όλας τας διευθύνσεις περί την περιγραφομένην κώμην το εις αυτήν ταξείδιον καθίσταται αγώνισμα και δοκιμασία υπεράνθρωπος, δύναται τις να είπη άνευ υπερβολής.

Ίνα διατρέξη τις το εκ Τσαμαντά μέχρις Ιωαννίνων διάστημα, εκτάσεως 50 χιλιομέτρων, είτε πεζή είτε δι'υποζυγίου, απαιτούνται ώραι 18 περίπου και ώραι 8 προς μετάβασιν εις Φιλιάταις, οι οποίοι απέχουν του Τσαμαντά μόνον 20 χιλιόμετρα, ενώ αν υπήρχον βατοί οπωσδήποτε δρόμοι, τα ταξείδια αυτά θ'απήτουν δαπάνην χρόνου κατά το ήμισυ μικροτέραν.
Εν χειμώνι δε και κατά τας πολύ υετώδεις ημέρας οι κάτοικοι αποκλείονται παντελώς πάσης συγκοινωνίας υπό των υπερεκχειλιζόντων ποταμίων και χειμάρρων. Ο εφίππως οδοιπορών κινδυνεύει εις έκαστον βήμα να προσκόψη και να πέση συντριβόμενος και θανασίμως μωλωπιζόμενος.

Ευτυχώς οι εγχώριοι ημίονοι, ων χρήσις γίνεται κατά τας οδοιπορίας, έχουσι τόσον ασφαλές το βήμα, ώστε ανθαμιλλώνται με τας αίγας. Αλλοίμονον όμως εις τον αναβάτην, ο οποίος δεν ειναι πως εξησκημένος προς το είδος τούτο της κατ'ευφημισμόν ιππασίας και δεν δύναται να συγκρατήση εαυτόν εν ποία τίνι ισορροπία επί του σάγματος του ημιόνου. Ο τοιούτος ωρισμένως οφείλει, πριν η επιχειρήση το τοιούτον ταξείδιον, να διευθετήση τελειωτικώς τα καθ'εαυτόν, συντάσσων και την Διαθήκην του!

Η γενομένη δια των πυρκαϊών και της υλοτομίας αποψίλωσις του τόπου εκ των άλλοτε υπαρχόντων δασών συντελεί ώστε ούτος να παρουσιάζη όψιν αγρίως μονότονον, ενώ άλλοτε θα παρείχε θέαν μάλλον ευάρεστον και ωραίαν επί το ρομαντικώτερον με την πλουσίαν βλάστησίν του, με τα άφθονα δάση του και με την ποικιλίαν των βουνών και γραμμών του.

Εινε βεβαιωμένον ότι του Τσαμαντά και τα πέριξ είχον πλουσιώτατα δάση άλλοτε. Μαρτυρεί τούτο το δάσος της πλησιοχώρου Ρίπεσης, ως και οι περισωθέντες αιωνόβιοι πρίνοι και άλλα δένδρα εις τας περιοχάς των ναών και παρεκκλησίων και προ πάντων περί την εν Καμύτζιανη Μονήν του Αγ. Γεωργίου. Η ιερότης των τόπων τούτων απέβη σωτήριος εις τα δένδρα απομακρύνασα απ' αυτών τον καταστρεπτικόν του ανθρώπου πέλεκυν.

Μέχρι προ ολίγων δεκαετηρίδων, ως διηγούνται οι γηραιότεροι, διεσώζοντο ακόμη αρκετά δένδρα και υπήρχον δασώδεις εκτάσεις πέριξ του Τσαμαντά. Η ανηλεής όμως και ανεπιστήμων ξύλευσις και αι υπό των ποιμένων σκόπιμοι πυρκαϊαί εξηφάνισαν αυτά πρόρριζα! Τα ύδατα ήδη των βροχών και των χειμάρρων, μη ευρίσκοντα πλέον ουδαμού αντίστασιν, παρασύρουσι βαθμηδόν τα χώματα και υποσκάπτουσι το έδαφος ακωλύτως, και ούτω βλέπει τις νυν πανταχόθεν προβάλλοντας γυμνούς βράχους, μονοτόνους και Θλιβερούς την όψιν!.

Επί των νεανικών μου ετών εσώζετο ακόμη δάσος πυκνόν και περικαλλές εν τη θέσει τη καλουμένη Κόζιακας αλλά, γεννηθείσης έριδος μεταξύ των δύο μεγαλειτέρων συνοικιών της κώμης δια το δικαίωμα της ξυλεύσεως, εξ αντιζηλίας και χωρικής μικροπρεπούς αντιλήψεως εφώρμησαν κατ'επανάληψιν κατά του δυστυχούς δάσους αι γυναίκες, εις ας εινε ανατεθειμένη η φροντίς της προμηθείας της καυσίμου ύλης, και εντός διετίας εξερρίζωσαν αυτό κυριολεκτικώς αποψιλώσασαι και τον χώρον τούτον, όστις ήδη προβάλλει ως ειδεχθής και απαίσιος σκελετός!.

Η Τουρκική Διοίκησις, πάντοτε, πανταχού και εις πάντα άστοργος ούσα και αιωνίως αβέλτερος, ως σκοπόν δε της υπάρξεως της έχουσα μόνον την εκμύζησιν υλικώς και την αποκτήνωσιν πνευματικώς των υπ'αυτήν κακή μοίρα, περιελθόντων λαών, ουδέν ουδέποτε και εν Ηπείρω ελάμβανε μέτρον προς προστασίαν και περιφρούρησιν του δασικού της χώρας πλούτου.

Οι μακάριοι «ορμάν-μεεμούρηδες» αυτής (δασοφύλακες και δασονόμοι) αμερίμνως και αδιαφόρως εθεώντο τας συντελουμένας επί των δασών καταστροφάς. Με ολίγην ποσότητα του ελκυστικού «μπαχσισίου» (φιλοδωρήματος) τα πάντα επέτρεπον. Εινε γνωστή η ιδιαιτέρα των Τούρκων αδυναμία και κλίσις προ το «μπαχσίσι» και το «ρισβέτι» (δωροδοκίαν).

Ο ιστορικός Γερβίνος έγραψεν ήδη ότι ο Τούρκος δια το «μπαχσίσι» εινε πρόθυμος και αυτόν τον Προφήτην του να πωλήση !.
Οι Τούρκοι λοιπόν «ορμάν μεεμούρηδες» και αν επεσκέπτοντο τα μέρη αυτά ενίοτε, έπραττον τούτο μόνον προς τον σκοπόν να χρηματισθώσι και υπέρ εαυτών και υπέρ του Κυβερνητικού Ταμείου. Αι ανά τα απόκεντρα αυτά χωρία από καιρού εις καιρόν εμφανίσεις των οιωνδήποτε οργάνων της Τουρκικής Εξουσίας είχον πάντοτε σκοπόν ταμειευτικόν, δηλ. την είσπραξιν φόρων και ρισβετίων ατομικών. Δια τούτο και ο Λαός μας διεζωγράφισεν ακριβέστατα δια των κατωτέρω στίχων τας τοιαύτας επισκέψεις των Τούρκων υπαλλήλων :

Τούρκον είδες; Γρόσια θέλει!
Κι' άλλον είδες; Κι'άλλα Θέλει!

Δυστυχώς και η Έλλην. Διοίκησις, αφ'ότου επ'αισίοις εγκαθιδρύθη εν ταις Νέαις Χώραις μετά τόσων αιώνων επώδυνον προσδοκίαν, ουδέν απολύτως έπραξεν όπως περιφρουρήση την ζωήν των σποραδικώς ως εκ θαύματος διασωθέντων δένδρων, μηδέ έλαβε πρόνοιάν τινα προς βαθμιαίαν αναδάσωσιν του όλως φαλακρού τόπου.

Ως ελαφρυντικήν δικαιολογίαν δύναται υπέρ εαυτής να προσαγάγη το ολιγοχρόνιον διάστημα από της απελευθερώσεως της Ηπείρου και το πολυμέριμνον και πολυτάραχον των καιρών ως εκ του τελευταίου πανευρωπαϊκού πολέμου και της εσωτερικής πολιτικής ανωμαλίας. Βεβαίως ουδείς αρνείται την βασιμότητα του επιχειρήματος τούτου. Αλλ'αφ'ετέρου έχων υπ'όψιν τα ανοσιουργούμενα ανά την Παλαιά Ελλάδα εις βάρος της υπάρξεως των δασών άγεται κατ'ανάγκην εις το θλιβερόν συμπέρασμα ότι θ'απαιτηθούν πολλαί εισέτι δεκάδες ενιαυτών, έως ότου κατορθώση και το Έλλην. Κράτος να εφαρμόση επωφελώς όσα αλλαχού γίνονται υπέρ της συντηρήσεως και προκοπής των δασών, ων η χρησιμότης έχει προ πολλού προσηκόντως εκτιμηθή παρ'όλων των άλλων πεπολιτισμένων λαών.

Πρέπει να ομολογηθή ειλικρινώς ότι ο Λαός μας ουδεμίαν ιδέαν έχει περί της ανεκτιμήτου χρησιμότητος των δασών. Ουδεμίαν στοργήν έχει προς το πράσινον, ουδεμίαν ευλάβειαν δεικνύει προς την ζωήν των δένδρων.
Εφ'όσον δε δεν διαμορφούται ο Λαός μας εις βαθμόν ώστε να σέβηται τους νόμους της Πολιτείας και να μη Θεωρή, όπως νυν συμβαίνει κατά το πλείστον, ως ευφυίαν και ικανότητα την καταστρατήγησιν αυτών, πάσα νομοθεσία, όσω δρακόντιος καν η, πέπρωται να έχη αρνητικά αποτελέσματα.

Λυπηρόν παράδειγμα του τοιούτου φαινομένου έχομεν τα αδιακόπως τελούμενα ανά την Π. Ελλάδα εις βάρος των δασών, με όλους τους υπάρχοντας αυστηρούς νόμους. Οι νόμοι, όσον τέλειοι καθ'εαυτούς και αν ώσιν, ουδέν ωφελούσιν, εφ' όσον τα μεν όργανα της Πολιτείας, τα εντεταλμένα την εφαρμογήν αυτών, δεν κέκτηνται την απαιτουμένην ευσυνειδησίαν και δεν έχουν αυστηράν αντίληψιν περί ευόρκου εκπληρώσεως των εαυτών καθηκόντων, οι δε πολίται προσπαθούν με πάντα τρόπον να διεκφύγουν τας απέναντι των νόμων ιεράς των υποχρεώσεις.

Άλλοτε φραγμόν αδιάβατον εις πλείστας υπερβασίας και παρεκτροπάς της απλάστου ηθικώς και επικλινούς εις την απληστίαν και συμφεροντολογίαν χωρικής ψυχής απετέλει ο εκ της αμαρτίας φόβος, συμφώνως προς τα εκ της Θρησκείας διδάγματα. Δυστυχώς κατά τους νεωτέρους τούτους χρόνους εχαλαρώθη πολύ το θρησκευτικόν αίσθημα και παρ' αυτοίς τοις χωρικοίς, χωρίς να υπάρξη ετέρα ηθικοποιητική δύναμις ως αντίρροπος της εξαφανιζομένης θρησκευτικής τοιαύτης.

Της λυμαντηρίου ταύτης ροπής μέτοχοι νυν τυγχάνουσιν, ως μη ώφειλε, και οι κάτοικοι Τσαμαντά, εκδηλουμένης εις την βλάβην της Εκκλησιαστικής και Μοναστηριακής περιουσίας. Ως ανωτέρω ελέχθη, η τοιαύτη περιουσία, η τε δασική και η άλλη οιασδήποτε φύσεως, ητο απολύτως σεβαστή και ουδείς ετόλμα να επιβάλη επ' αυτής χείρα βέβηλον και αρπακτικήν. Η ευλαβής αυτή διάθεσις διέσωσεν όλας τας δασικάς περιφερείας, τας ανήκουσας εις τους ναούς της Κοινότητος και εις την Μονήν του Αγ. Γεωργίου Καμύτζιανης. Από τίνος ατυχώς εξητμίσθη η ευλάβεια αύτη και αδεώς υλοτομούσιν εις το δάσος της Μονής και κόπτουσι δένδρα ανήκοντα εις ναούς, ενώ αι προηγούμεναι γενεαί ουδέ φύλλον αυτών ετόλμων να εγγίσωσιν.

Τοιαύτη ανίερος καταστροφή λαμβάνει χώραν από τίνος εις θαυμάσιον εκ δρυών μικρόν δάσος, κείμενον πέραν του παρεκκλησίου του Αγ. Δημητρίου προς τα σύνορα του χωρίου Λιδίζδας και ανήκον εις το εντός της κώμης του Τσαμαντά ναΐδριον της Αγίας Μαρίνης, τουθ' όπερ είχε συντελέσει να το προφυλάξη μέχρι τούδε από του καταστρεπτικού πελέκεως των ξυλευομένων γυναικών.

Ήδη όμως ουδεμία αμφιβολία ότι εντός τίνων ετών και το δάσος τούτο θα γείνη όπως ο Κόζιακας ! Απαιτείται λοιπόν σύντονος και αδιάκοπος διαπαιδαγώγησις δια της Εκκλησίας, δια του Σχολείου και δι'όλων των άλλων δυνατών μέσων όπως καταπολεμηθεί ο εις τον ύπατον βαθμόν ανεπτυγμένος παρά τω Λαώ μας «μισοδενδρισμός» και εισβιβασθή εις αυτόν ο έρως προς το πράσινον και την χλωρίδα. Μόνον τότε Θα επέλθη η σωτηρία των δασών άνευ της ανάγκης αυστηράς νομοθεσίας, εις ουδέν πρακτικόν αποτέλεσμα οδηγούσης.

Μετά την αναγκαίαν ταύτην περί δασών παρέκβασιν, εις ην εξέτρεψε με η προς τα δένδρα αστοργία και εξοντωτική διάθεσις ου μόνον των ομοχωρίων μου, αλλά και του μεγαλειτέρου δυστυχώς μέρους του Έλλην. Λαού, επανέρχομαι εις την τοπογραφίαν του Τσαμαντά.
Το έδαφος αυτού είνε σεισμοπαθές. Γεωλογικαί αναστατώσεις πλείσται φαίνεται ότι συνέβησαν κατά τους προϊστορικούς χρόνους εις την περιφέρειαν αυτήν.

Ο Ενοσίχθων συνετάραξε πολλάκις και συνέσεισε κατ'επανάληψιν την Ηπειρωτικήν ταύτην γωνίαν προσδούς αυτή την σημερινήν της μορφήν. Εις πολλά μέρη παρατηρούνται ευκρινώς και σήμερον ετι τα αποτελέσματα, τα οποία εν τη οργή του επήνεγκεν ο Ενοσίγαιος. Διάφοροι κολοσσιαΐαι εσοχαί και εξοχαί των υπό σεισμικών δονήσεων απεσχισμένων βουνών, ιστάμεναι κανονικώς απέναντι αλλήλων, ωσεί έτοιμοι να εναγκαλισθώσι και συμπτυχθώσιν εκ νέου, δεικνύουσι προφανώς πόσον ο σεισμός συνέτεινεν εις την σημερινήν του εδάφους διαμόρφωσιν.

Αλλά και επί των ημερών ημών ο Ενοσίχθων δεν αφήνει εις ησυχίαν τα μέρη αυτά και ενοχλεί πολύ συνεχώς τους επί της ορεινής και αγόνου ταύτης γης ζώντας. Από καιρού εις καιρόν σείει το έδαφος και εξεγείρει αυτό εις χορευτικάς αναπάλσεις, ενσπειρούσας τον φόβον ανά τους διαφόρους συνοικισμούς. Ευτυχώς αι σεισμικαί αύται δονήσεις αντιπαρέρχονται συνήθως άνευ επιβλαβών αποτελεσμάτων. Μόνον η σεισμική δόνησις της νυκτός της 8 προς την 9 του Οκτωβρίου 1920 παρ' ολίγον ν' αποβή τραγική εις αποτελέσματα. Ευτυχώς ταύτα περιωρίσθησαν μόνον εις βλάβην, μικροτέραν η μεγαλειτέραν, σχεδόν πασών των οικιών της κώμης. Τότε υπέστη σοβαράν βλάβην και η Δ. πτέρυξ της πατρικής μου οικίας, ην ηναγκάσθην έπειτα ν' ανακαινίσω εκ βάθρων.

Η κώμη του Τσαμαντά περιστέφεται και πλαισιούται υπό σειράς βουνών, φερόντων κατά το πλείστον ξενικάς ονομασίας. Σημείω ενταύθα τας κυριωτέρας ονομασίας και τοποθεσίας της σχεδόν κυκλικής περί το χωρίον οροσειράς αυτής. ΒΑ. **Οροτός** η **Άροτός** (μάλλον παραδεκτόν το β' όνομα, διότι όντως επί της κορυφής του βουνού τούτου υπάρχει μικρόν οροπέδιον «άροτον», αρόσιμον=γεωργήσιμον), **Ρεπετίνα**, **Δόγες**, (εκ της Αλβ. λ. ντούγα, δογα—σανίς, διότι υπήρχεν εκεί δάσος εξ ελατών ίδια, εξ ων οι χωρικοί εξήγον σανίδας, όπως διατηρείται και νυν ετι το δάσος τούτο επί της προς το χωρίον Σωτήρα πλευράς του βουνού, **Τσιούκα**, **Ντράϊζα**, **βρωμοπήγαδα**, **Αετοπήγαδο**. ΝΔ. **Τσιούκα-Ρόσσια**, **Βορτόπια**, **Σιντηλή** (Αλβαν. ήγουν Αγ. Ηλίας, όπως καλούν οι Αλβανοί τον Προφήτην Ηλίαν), **Κερασοβίτσα**, **Σταρόδα**, **Λαιμικό**, **Κόζιακας** (Σλαβ. λ. σημαίνουσα δάσος).

Τα διάφορα αυτά βουνά, ων αι κορυφαί και αι εις πολλά μέρη προέχουσαι πλευραί προβάλλουσιν ως αιωνόβιοι πύργοι και πελώριαι επάλξεις Μεσαιωνικών φρουρίων, καθιστώσι την κώμην του Τσαμαντά φυσικόν φρούριον, ερυμνόν και απόρθητον. Αι ολίγισται φέρουσαι προς αυτήν πάροδοι δύνανται ευκόλως να φρουρηθώσι και ούτω το χωρίον καθίσταται απροσπέλαστον εις άτακτα στίφη, τα οποία εν καιρώ ταραχών και πολεμικών επιχειρήσεων θα επεχείρουν να επιδράμουν και εισέλθουν εις αυτό επί σκοπώ καταστροφής και λεηλασίας.

Τοιουτοτρόπως η γενέθλιός μου αυτή κώμη εις πολλάς ανωμάλους περιστάσεις εχρησίμευσεν εις σωτηρίαν και των περιοίκων, καταφυγόντων εις αυτήν ως εις ασφαλέστατον φρούριον. Ίδια σωτήριον άσυλον απέβη η κώμη αύτη κατά τον απελευθερωτικόν πόλεμον του 1912 -13 εις τα προς Δ. ομογενή χωρία, ων οι κάτοικοι πανικόβλητοι ένεκα των επιδραμόντων εις αυτά Τουρκαλβανών κατέφυγον εκεί συν γυναιξί και τέκνοις μετά τίνων κινητών και ολίγων υποζυγίων, τα οποία ηδυνήθησαν να διασώσωσιν.

Οι Τσαμαντιώται προθύμως τους εστέγασαν και αδελφικώς τους περιέθαλψαν επί μήνας πολλούς. Οι Τουρκαλβανοί Τσιάμηδες και Λιάμπηδες (οι Ιάπυγες των αρχαίων κατά Pouqueville και οι Λαπίθαι κατά Χρηστοβασίλην), οι θρασύδειλοι ούτοι άρπαγες και λησταί, πολλάκις εν μεγάλω αριθμώ εσχεδίασαν να ορμήσωσι και εκπορθήσωσι την κώμην του Τσαμαντά, όπου εγνώριζον ότι

λεία σπουδαία και πλούσια τους περιέμενεν, αλλά δεν ετόλμησαν, μολονότι ολίγιστοι ήσαν οι φυλάσσοντες την θέσιν ημέτεροι και ανεπαρκέστατα εξωπλισμένοι. Η πεφοβισμένη φαντασία των Τουρκαλβανών εξώγκονεν υπερμέτρως τον αριθμόν και την μαχιμότητα των φρουρών του Τσαμαντά και ούτως εσώθη τότε η κώμη από της καταστροφής και λεηλασίας και ο εν αυτή συγκεντρωμένος πληθυσμός από της σφαγής.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Ιστορική επισκόπηση

Πότε συνεπήχθη ο εν τη νυν θέσει υπάρχων συνοικισμός του Τσαμαντά; Ουδέν Θετικόν και ιστορικώς εξηκριβωμένον δυνάμεθα να είπωμεν επί τούτου. Ότι παλαιόθεν υπήρχεν, εκτός του της Καμύτζιανης, και έτερος συνοικισμός επί της νυν τοποθεσίας του Τσαμαντά κείται εκτός πάσης αμφιβολίας.

Ο συνοικισμός όμως ούτος φαίνεται ότι ευρίσκετο ολίγον τι ανατολικώτερον πέραν της Αλίκουρης, εν τη υπέρ το παρεκκλήσιον του Αγίου Μάρκου τοποθεσία, τη γνωστή νυν υπό το όνομα «Παλιουράτικο» ούση μάλλον αναπεπταμένη και ομαλωτέρα. Το τοιούτον συνάγεται αδιαφιλονεικήτως εκ των εκεί ανακαλυπτομένων τάφων και ερειπίων οικιών.

Δυστυχώς γραπτά μνημεία, επί των οποίων ασφαλώς να βασισθώμεν, δεν έχομεν. Παλαιοί Εκκλησιαστικοί Κώδικες, ως αλλαχού, δεν ευρίσκονται εν Τσαμαντά. Την παντελή έλλειψιν τούτων αντικαθιστώσι στοιχειώδεις τινές επιγραφαί και χρονολογίαι εντετειχισμέναι εις τους εξωτερικούς τοίχους η γεγραμμέναι επί του εσωτερικού των ναών, διάφοροι σημειώσεις ατάκτως ερριμέναι επί των λευκών φύλλων των ιερών βιβλίων των Ακολουθιών και γεγραμμέναι παρ' ιερέων και διδασκάλων κατά διαφόρους εποχάς και τίνα ιδιωτικά ελλιπή ημερολόγια εν είδη στοιχειωδών απομνημονευμάτων, ως εκ Θαύματος περισωθέντα μέχρι σήμερον.

Εκ πάντων τούτων, ων θα γίνη η προσήκουσα χρήσις, καθ' όσον προχωρεί η παρούσα συγγραφή, συνάγεται ωρισμένως ότι συνοικισμός επί της σημερινής τοποθεσίας του Τσαμαντά υφίστατο και πέραν των αρχών του ΙΖ' αιώνος.

Προκειμένου περί των εν Ηπείρω συνοικισμών και χωρίων δεν πρέπει ν' αντιπαρέλθη απαρατήρητον και ασχολίαστον το εκπληκτικόν φαινόμενον της πυκνότητος αυτών ανά μέρη συνήθως άγονα και αχάριστα προς τους ιδρώτας του γεωργού. Προκαλεί δικαίαν ούτως απορίαν πως εις τόσον ορεινά, λεπτόγεια και ελάχιστα παραγωγά μέρη συνεπηγνύοντο συνοικισμοί τόσον πλησίον αλλήλων. Και προς τα τέσσερα σημεία του ορίζοντος πέριξ του Τσαμαντά υπάρχει αδιάκοπος άλυσις χωρίων ελάχιστα απ' αλλήλων διεστώτων. Ιδού ονόματα τίνα των χωρίων τούτων: Σωτήρα, Λιντίζδα, Σμίνετζη, Γριάζδανη, Μάλτζιανη, Πόβλα, Αχούρια, Φατήρι, Μπαμπούρι, Λεια, Γλούστα, Λίστα, Ζίτζα, Κρετζούνιστα κ. ο. κ. προχωρεί συνεχής η σειρά. Εν τω μεταξύ δε αυτών υπάρχουσι λείψανα και άλλων, ερειπωθέντων και εκλιπόντων δια διαφόρους αιτίας.

Και διερωτάται τις άπορών πως έζων οι κάτοικοι των πολυαρίθμων τούτων χωρίων, όσον ευάριθμοι και αν υποτεθώσι, καθ' ην εποχήν εις τα μέρη ταύτα η έξωθεν εισαγωγή χρήματος και τροφίμων ήτο όλως άγνωστος;

Την εξήγησιν του παραδόξου τούτου φαινομένου δίδει πως το λιτοδίαιτον των ανθρώπων της παλαιοτέρας εποχής, αρκουμένων εις τα ελάχιστα φυτικά και ζωικά προϊόντα, δι' ων εθεράπευον στοιχειωδώς τας απαραιτήτους ανάγκας του βίου των.

Αυτοί εφηρμοζον εν τω βίω και τη διαίτη των ακριβέστατα το του Θεόγνιδος «Ουκ έραμαι πλουτείν, ουδ' εύχομαι, αλλά μοι είη ζην από των ολίγων, μηδέν έχοντι κακόν». Και δια την αμφίεσιν των ουδενός οι άνθρωποι εκείνοι είχον ανάγκην έξωθεν. Απλουστάτη αύτη ούσα, αλλά και καλώς προσηρμοσμένη εις τας τοπικάς κλιματολογικάς συνθήκας, παρεσκευάζετο επιτοπίως εκ των μαλλίων των αιγοπροβάτων, του λίνου και του σπάρτου. Η νηματουργία και υφαντουργία του τελευταίου, χρησιμεύοντος αντί του βάμβακος δι' ασπρόρουχα, επετελείτο μεθ' ικανής τέχνης.

Η πτωχεία και το λιτοδίαιτον των κατοίκων του Τσαμαντά και των πέριξ χωρίων και το φυσικώς δύσβατον, άγριον και άγονον του εδάφους των μερών τούτων παρείχον αυτοίς κατά την εποχήν της μαύρης επί Τουρκοκρατίας δουλείας το μέγα και επίφθονον πλεονέκτημα ότι εκράτουν μακράν αυτών τους κρατούντας, οίτινες σπανιώτατα κατ' ανάγκην επισκεπτόμενοι τα μέρη ταύτα άφηνον ησύχους και ανενοχλήτους τους ορεσιβίους και πτωχούς τούτους ανθρώπους, τουθ' όπερ απετέλει επίζηλον ευδαιμονίαν εν τη εποχή εκείνη, καθ' ην η μεγίστη μοίρα του Έθνους μας έστενεν υπό τον άμεσον και απηνή ζυγόν ατέγκτου και απανθρώπου τυράννου!

Απηλλαγμένοι οι Τσαμαντιώται του τότε καιρού της προσπελάσεως συνεχώς και της παρουσίας πλεονεκτικών και απλήστων τυράννων, απήλαυον εν γαλήνη σχετική και εν ανέσει των αγαθών του βίου, όσα παρείχον αυτοίς ο ζωογόνος και ελαφρός των βουνών των αήρ, τα κρυσταλλώδη και αείρροα νάματα των πολλών πηγών των, ο εξ αραβοσίτου άρτος, τα λάχανα των κήπων των και τα αγριολάχανα των αγρών, το εκ των ποιμνίων γάλα και ο τυρός, τα ολίγα όσπρια των φιλαργύρων αγρών των, σπανίως ολίγον κρέας μετά μικράς ποσότητος εγχωρίου οίνου και... ουδέν πλέον! Τι τα ήθελον τα άλλα; Εις αυτούς εφηρμόζετο ακριβώς ο,τι μεταγενεστέρως έψαλλεν ο ποιητής δια των εξής στίχων του :

Ζουν άλλοι εις άλλας
Τρυφάς και κραιπάλας,
Πλην ειναι ο άρτος των δούλων πικρός!

Οι ορεινοί ούτοι, «ελεύθεροι, ως των βουνών των η αύρα», έζων κατά το δυνατόν ευτυχείς διάγοντες τον πρωτόγονον και μακάριον φυσικόν εκείνον βίον, εις του οποίου, την επαναστροφήν και επάνοδον προτρέπει ο J.J.Rouseau, εάν επιθυμή το ανθρώπινον γένος να επανεύρη την ευδαιμονίαν του !

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Οι πρώτοι κάτοικοι

Επανερχόμενος εις τα περί των πρώτων οικητόρων του Τσαμαντά σημειώ την διατηρουμένην παράδοσιν μεταξύ των εγχωρίων, καθ' ην ημίσεια μόνον δωδεκάς οικογενειών απετέλεσεν εν αρχή τον όλον πληθυσμόν του. Οι πρώτοι ούτοι οικήτορες του κατέφυγον εν αυτώ ως εις άσυλον και κρησφύγετον απομακρυνθέντες ένεκα διαφόρων πλημμελημάτων του κοινού δικαίου η και εξ εθνικών λόγων εξ άλλων πολυπληθεστέρων κέντρων, όπου η προσωπική των ελευθερία διέτρεχε κίνδυνον.

Ολίγον κατ' ολίγον προσήλθον και άλλοι ένεκα των αυτών η παρεμφερών λόγων και ούτως επυκνώθη πως ο πληθυσμός. Φαίνεται δ' ότι και εκ των προς Δ. του Τσαμαντά χωρίων Γιάνναρη, Μαρκάτες, Λινάτες, Αγιος Παντελεήμων κλπ., ότε μετέστησαν ταύτα εις τον Μουσουλμανισμόν κατά το τέλος της ΙΖ' και εν αρχή της ΙΗ' εκατονταετηρίδος, μερίς τις των κατοίκων των, ης η συνείδησις εξηγέρθη κατά της θρησκευτικής αυτής και εθνικής αποστασίας, κατέφυγεν εις του Τσαμαντά, ως μη δυναμένη πλέον να διαβιοί εν μέσω των ήδη θρησκευτικώς και εθνικώς αποστατών ομοχωρίων της.
Την τοιαύτην υπόθεσιν επικυροί και το γεγονός ότι μέχρι προ τίνος διετηρείτο δεσμός απομεμακρυσμένης συγγενείας μεταξύ Μουσουλμανικών τινων οικογενειών των ειρημένων χωρίων και κατοίκων του Τσαμαντά.

Προς έπαινον και αΐδιον δόξαν του Ελλ. Εθνους δέον να τονισθή και ενταύθα παρενθέτως ότι άπασα η ηθικώς υγιαίνουσα μερίς του διεφύλαξε την αμώμητον θρησκείαν των πατέρων της και ενέμεινε πιστή εις τον ευγενή αυτής εθνισμόν, μη δεχθείσα ν' ανταλλάξη τα αγαθά αυτά με υλικάς ωφελείας και επιγείους απολαύσεις, τας οποίας αφθόνως προσέφερεν ο βάρβαρος Μουσουλμάνος κατακτητής εις τους θρησκευτικούς και εθνικούς παραβάτας των υπό την εξουσίαν του περιερχομένων Χριστιανικών εθνών.

Και αλλαχού μεν η υπερήφανος και ευγενής μοίρα του Εθνους μας κατέφυγεν εις απόκρημνα και δύσβατα μέρη, ως εν Τσαμαντά, αλλαχού προείλετο τον βίον του Αρματωλού και Κλέφτου, φόβητρον καταστάσα του θρασυδείλου δυνάστου, και, όπου δεν τη ήτο εύκολον να πράξη μήτε το εν μήτε το έτερον, έμεινεν επί του πατρίου εδάφους βασανιζομένη και μαρτυρούσα Χριστιανικώς, αλλά μη υποκύπτουσα, μηδ' αποβάλλουσα το θάρρος και την ελπίδα περί του ότι «ταχ' αύριον εσσετ' άμεινον» !

Μόνον οι μικρόψυχοι οι ηθικώς νοσούντες, οι ευτελείς το φρόνημα καϊ ποταποί το αίσθημα προσήλθον εις την θρησκείαν του εξ Αραβίας ψευδοπροφήτου, εν γνώσει μεν του πεπλανημένου αυτής, αλλ' εξ επιψόγου φιλοζωΐας, φιληδονίας και φόβου μήπως απολέσωσι τα πρόσκαιρα αγαθά, άπερ έτυχε να έχωσιν. Όσω οι πρώτοι εινε άξιοι πάσης τιμής και σεβασμού, η δε μνήμη των δέον να γεραίρηται μεταξύ του Έθνους μας εις γενεάς γενεών, τόσω οι δεύτεροι τυγχάνουσι βδελυκτοί κα κατάπτυστοι ενώπιον πάσης ευγενούς και ηθικώς υψηλόφρονος ανθρωπίνης συνειδήσεως.

Εκ των σποραδικώς διασωθεισών παραδόσεων συνάγεται ότι οι οπωσδήποτε συνοικισθέντες εν Τσαμαντα είχον μεν εν εαυτοίς την κατά πάντα αξιέπαινον θρησκευτικήν και εθνικήν ευστάθειαν, αλλά κατά τας άλλας ηθικάς αρχάς εχώλαινον φύσει, όντες άνθρωποι άνευ μορφώσεως τίνος και εστερημένοι πνευματικής αναπτύξεως. Ως τοιούτοι λοιπόν δεν ήτο δυνατόν να διακρίνωνται δια την αυστηράν τήρησιν και εν ταις λεπτομερείαις όλων των Χριστιανικών εντολών και διδαγμάτων.
Ιδία ο προς την ξένην περιουσίαν και ιδιοκτησίαν σεβασμός των ήτο ελάχιστος. Οθεν δεν εινε παράδοξον ότι ένας των κυριοτέρων πόρων των απετέλει η εις βάρος των περιοίκων κλοπή, αρπαγή και ληστεία. Την ληστείαν εθεώρουν ου μόνον μη έχουσαν τι το μεμπτόν, άλλα και προσδιδούσαν αίγλην τίνα και αξίαν εις τον μετ' επιτυχίας εξασκούντα ταύτην.

Κατά τούτο ήσαν άξιοι απόγονοι των απομεμακρυσμένων εκείνων προγόνων μας, περί ων ο Θουκυδίδης αναγράφει τα εξής: **«Οι Έλληνες το πάλαι.....ετράποντο προς ληστείαν.....και προσπίπτοντες πόλεσιν ατειχίστοις και κατά κώμας οικουμέναις ήρπαζον και τον πλείστον του βίου εντεύθεν εποιούντο, ουκ έχοντός πω αισχύνην τούτου του έργου, φέροντος δε και τι δόξης μάλλον. Δηλούσι δε των τε ηπειρωτών τίνες ετι και νυν, οις κόσμος καλώς τούτο δραν, και οι παλαιοί των ποιητών, τας πύστεις των καταπλεόντων πανταχού ομοίως ερωτώντες ει λησταί εισιν, ως ούτε ων πυνθάνονται απαξιούντων το έργον, οις τ' επιμελές είη ειδέναι ουκ ονειδιζόντων»** (Ι. 5).

Το κατωτέρω ιστορικόν ανέκδοτον μαρτυρεί περιτράνως ποίαν αντιλήψη είχαν οι παλαιότεροι Τσαμαντιώται δια την ξένην περιουσίαν και πόσον ολίγον εσεβοντο την αλλοτρίαν ιδιοκτησίαν. Το ανέκδοτον μου διηγήθη ο ομοχωριός μου Τσητοπάντος η Κύκος, γέρων ογδοηκοντούτης, ακμαιότατος εισέτι, δισέγγονος του ήρωος του ανεκδότου Φωτοκύκου.
Ο Τσαμαντιώτης λοιπόν προπάππος ούτος του γέρω Τσήτου, ζήσας εν τω χωρίω του κατά τα έθιμα και τας απαιτήσεις της τότε εποχής, περί τας εσχάτας του βίου του ημέρας εσκέφθη ότι πρέπει να προπαρασκευάση γαλήνιον και ευδαίμονα διαμονήν και εις την μέλλουσαν ζωήν.
Οθεν μετέβη προς τον εν τη Μονή του Αγ. Γεωργίου Καμύτζιανης ηγούμενον, εκπληρούντα και τα καθήκοντα πνευματικού εις ον εξέθηκεν όλας τας αδικίας, τας οποίας, αρπάζων και κλέπτων την ξένην περιουσίαν, διέπραξε καθ' όλον του τον μακρόν βίον, ως και ο,τι έτερον μεμπτόν από Θρησκευτικής απόψεως ενυπήρξεν εις την επίγειον διαβίωσίν του.

Ο πνευματικός ακούσας όλα αυτά ευρέθη προ ανθρώπου, όστις ψυχικώς ησθένει πολύ σοβαρώς, παραβάς επανειλημμένως πλείστας ουσιώδεις εντολάς της θρησκείας μας. Επομένως, όπως αποπλύνη τα πολλά ανομήματά του, επέβαλεν αυτώ νηστείας, μετανοίας και γονυκλισίας αφθόνους, προς δε και την διανομήν Γροσ. τριακοσίων (ποσόν υπερβολικώς σημαντικόν δια την τότε εποχήν) εις ναούς, Μοναστήρια και πένητας, προσθείς ότι μόνον μετά την ακεραίαν εκτέλεσιν όλων τούτων ο φιλάνθρωπος Κύριος εινε πιθανόν να φανή αυτώ ίλεως και να μη τον καταδικάση εις την Γέενναν του πυρός, όπου ο κλαυθμός και ο βρυγμός των οδόντων ! Ακούσας ταύτα ο εν αμαρτίαις γηράσας γέρω Φώτος απήντησεν εις τον πνευματικόν ότι τα μεν άλλα προθύμως και επακριβώς θα εκτέλεση, ίνα εύρη χάριν παρά τω Κυρίω και απαλλαγή των αιωνίων της Κολάσεως βασάνων αλλά το χρηματικόν ζήτημα ευρίσκει ανώτερον των σωματικών του δυνάμεων και κατ' ανάγκην θ' αδυνατήση να συμμορφωθή προς την συμβουλήν του παρ' όλην την προθυμίαν και καλήν του θέλησιν.
Αναστενάξας δε εκ βαθέων και τύψας τα γόνατα ανέκραξε περίλυπος : **«αχ, δεσπότά μου ! δε μου φτάνουν πλειό τα έρημα** (δείξας τα γόνατα του), **μου κόπηκαν ! Εχω στη ράχη μου εκατό** (δηλ. έτη !»)

Επί τη απορία δε του πνευματικού ότι το πλήθος των ετών και η έλλειψις ακμαίων σωματικών δυνάμεων ουδεμίαν σχέσιν έχουν με το προκείμενον χρηματικόν ζήτημα, ο γέρω Φώτος, αναστενάξας και πάλιν Θλιβερώς, είπεν : **«Αχ, Γούμενέ μου, αν μου φτάναν τα έρημα** (και έτυψεν εκ νέου τα γόνατα του, των οποίων η προς μακράς οδοιπορίας αδυναμία προεκάλει την απελπισίαν του), **σκαπετούσα στη Σωτήρα, ρίχνουμουν στο Πωγώνι η στη Βοστίνα, άρπαζα δυό τρίγια μουλάργια, πουλούσα τα δυό για ψυχή και κρατούσα το άλλο για περέτιο του σπιτιού !»** (Δηλ. με το αντιτιμον της πωλήσεως των δυο κλοπιμαίων ημιόνων θα εξεπλήρουν τα υπό του πνευματικού επιβληθέντα αυτώ ελέη σώζων ούτω εκ της Κολάσεως την ψυχήν του, τον δε τρίτον ημίονον θα προώριζεν εις τας οικιακάς ανάγκας επωφελής γινόμενος εις την οικογενειαν του και κατά τας εσχάτας του βίου του ημέρας !) Μετά τίνα σιωπήν εξηκολούθησε : **«Τόρε πως να κάνω ; Δε μου φτάνουν τα έρημα !»** και προσείδεν εκ νέου περιλύπως τα γόνατα του.

Ο διηγηθείς μοι το πρωτότυπον τούτο ανέκδοτον δεν ήτο εις θέσιν να με πληροφορήση περί του τι απήντησεν ο πνευματικός ηγούμενος εις τον τοιαύτην αντίληψιν έχοντα περί του τρόπου της

σωτηρίας της ψυχής του γέρω - Φώτον ! Μου ανέφερεν όμως άλλας τινάς λεπτομερείας και πληροφορίας περί των προσοδοφόρων κλεπτικών επιχειρήσεων του προπάππου του τούτου, ως τας είχεν ακούσει εκ του στόματος του ιδίου πατρός.
Οταν ο γέρω Φώτος εξήρχετο ανά τα πέριξ χωρία δια τας αρπακτικάς του εκδρομάς, έφερεν εις μεν τον ένα κόλπον του ποσότητα τίνα χώματος ειλημμένου εκ τάφου προσφάτως ταφέντος νεκρού εις δε τον έτερον άμμον.

Αμα νύκτωρ εισέδυεν εις οικίαν επί σκοπώ κλοπής, καθ' ην ώραν οι ένοικοι ήσαν παραδεδομένοι εις τας αγκάλας του ύπνου, επέπασσεν αμέσως το χώμα, ώστε, αν και εν τω δωματίω εκείνω υπήρχον άνθρωποι υπνώττοντες, να μη εξυπνήσωσι και τον αντιληφθώσιν. Τοιαύτη πρόληψις επεκράτει εις τους τότε, ότι δηλ. το χώμα νεοσκαφούς τάφου είχε την ιδιότητα και την μαγικήν δύναμιν να περιαγάγη εις λήθαργον προσωρινώς τους κοιμωμένους μη επιτρέπον αυτοίς την άμεσον αφύπνισιν !
Την άμμον εξετίνασσε προς διαφόρους εν τοις δωματίοις διευθύνσεις, όπως εκ του παραγομένου ήχου υπό των κοκκίων της, προσκρουόντων επί των χαλκίνων και άλλων μεταλλικών σκευών οδηγηθή εν τω σκότει εις εύρεσιν και αρπαγήν αυτών!

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Οι Τσαμαντούροι

Οι Τσαμαντούροι και η προέλευση της λέξης Τσαμαντά
Πόθεν η προέλευσις, ποίον το έτυμον και τις η σημασία της λέξεως Τσαμαντά ; Περί όλων τούτων απολύτως βάσιμα και θετικά και αναμφισβήτητα δεν δύναμαι δυστυχώς να γράψω, καθόσον ουδεμίαν ασφαλή πηγήν έχω, εφ' ης να στηριχθώ. Θα παρατάξω όμως υποθέσεις με δόσιν πιθανότητος και αληθοφάνειας, εξ ων θα προκύψη το συμπέρασμα ότι η τοπωνυμία αυτή έχει σχέσιν προς το όνομα αριστοκρατικής Βυζαντινής οικογενείας του ΙΓ' αιώνος, ένεκα πολιτικών λόγων καταφυγούσης εις τα δύσβατα μεν και δυσπρόσιτα αυτά μέρη, φιλόξενα όμως και ασφαλή δια τους διαφόρους φυγάδας.

Το όνομα της κώμης εκφέρεται συνήθως ενάρθρως εις γεν. πτώσιν «του Τσαμαντά», σπανίως δε πολύ εις ονομαστικήν αρσενικού η ουδετέρου γένους «ο Τσαμαντάς» η «το Τσαμαντά». Γεωγραφικοί τίνες χάρται σημειώνουν «Σαμαντά» η «Σιαμαντά». Υπάρχουν και οι γράψαντες «Ζαμαντά» η «Ζιαμαντά».
Ο Στ. Βουτυράς εν τω «Ιστορίας και Γεωγραφίας Λεξικώ» του γράφει τα εξής σχετικά: «Σαμαντά, κώμη της Ηπείρου, κειμένη κατά της Ν. κλιτύας του όρους Στουγάρα. Εκ της κώμης ταύτης πηγάζει ο ποταμός «Παύλα», όστις διέρχεται το χωρίον «Πόλβα» (γρ. Πόβλα) και χύνεται εις την Πηλωΐδα λίμνην αρδεύων την πεδιάδα της Καμύτζιανης ,... Ενταύθα έκειτο η Βυζαντινή πόλις «Καμύτζιανη», κτισθείσα υπό του στρατηγού Καμύτζη μετά την καταστροφήν του Βουθρωτού υπό των Γότθων τω

560 μ. Χ.».

Ο Αραβαντινός εν τω στατιστικώ Πίνακι του «Χρονογρ. της Ηπείρου» γράφει την κώμην «του Τσαμαντά». Αλλαχού (σελ. 127) εκφέρει το όνομα της με το θηλ. αρθρ. εις γενικήν «Παύλα... ο πάλαι Ξάνθος καλούμενος πηγάζων εκ του όρους της Τσαμαντάς». Παρά τας ποικίλας όμως αυτάς γραφάς εινε βεβαιωμένον ότι το όνομα της κώμης εινε Τσαμαντά.
Ούτω γράφεται εις τα σωζόμενα εν τη Ελληνική παλαιά ιδιωτικά έγγραφα και εις τα Εκκλησιαστικά βιβλία, ούτω εινε κεχαραγμένον εις την σφραγίδα της Κεντρ. Εκκλησίας και την της Μονής Καμύτζιανης αμφοτέρας παλαιάς, ούτω φέρεται εις τα επίσημα έγγραφα της Τουρκικής Διοικήσεως και εις τας Μουχταρικάς σφραγίδας και ούτως εκάλουν και καλούσι την κώμην οι κάτοικοι της και οι περίοικοι.
Του τύπου λοιπόν τούτου την προέλευσιν πρέπει ν' αναζητήσωμεν.

Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος (Ίστορ. του Ελλ. ΕΘν. Τομ. Ε' Σελ. 78), παραλαμβάνων από τον Παχυμέρη, αναφέρει αριστοκρατικάς Βυζαντινάς οικογενείας υπό τα ονόματα «Τσαμάντουροι» και «Καμύτζαι», διαπρεπούσας εις την αυλήν της εν Νικαία της Βιθυνίας Αυτοκρατορίας περί τα μέσα του ΙΓ' αιώνος. Οι «Τσαμάντουροι» μάλιστα ήσαν και συγγενείς του βασιλεύοντος οίκου των Λασκάρεων, δια τούτο και αντέστησαν, όταν ο Μιχαήλ ο Παλαιολόγος επεχείρησε να εξασφαλίση υπέρ εαυτού το Αυτοκρατορικόν στέμμα επί βλάβη του ανηλίκου νομίμου διαδόχου του θρόνου Ιωάννου του Λασκάρεως.

Η τοιαύτη αυτών όμως στάσις εν τω ζητήματι τούτω προξένησε την καταδίωξιν των παρά του υπερισχύσαντος και εκτελέσαντος την βουλήν του Μιχαήλ του Παλαιολόγου τω 1260 μ.χ. Ουδόλως λοιπόν απίθανον άρρεν μέλος η μέλη της υπό δυσμένειαν περιπεσούσης παρά τη Αυλή της Νικαίας οικογενείας των Τσαμαντούρων να εξήτησεν άσυλον εις το επίσης μετά την υπό των Λατίνων άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως συμπηχθέν εν Ηπείρω ομόφυλον και ομόθρησκον Κράτος, ου ιδρυτής υπήρξεν ο Μιχαήλ Άγγελος ο Κομνηνός.
Το εκ των συντριμμάτων της Αυτοκρατορίας του Βυζαντίου σχηματισθέν τούτο Κράτος επεξέτεινε τα όρια του προς Β. μέχρι Δυρραχίου και προς Ν. μέχρι Ναυπάκτου έχον ως πρωτεύουσαν την Αρταν.
Το νεοπαγές τούτο Κράτος εινε γνωστόν εν τη Ιστορία υπό το όνομα «Δεσποτάτον της Ελλάδος» η και «Δεσποτάτον της Ηπείρου» Όθεν επιτρέπεται να συμπεράνωμεν ότι η χώρα, όπου ευρίσκεται νυν και η κώμη του Τσαμαντά, περιλαμβανομένη εις το τότε «Δεσποτάτον της Ηπείρου», εδόθη ως τιμάριον εις τους εκ Νικαίας φυγάδας Τσαμαντούρους, ων το όνομα κατά τι ηλλοιωμένον διεσώθη ως τοπωνυμικόν του Τσαμαντά, όπως η πλησιόχωρος Καμύτζιανη οφείλει το εαυτής εις τον Βυζαντινόν στρατηγόν «Καμύτζην».

Την υπόθεσιν ταύτην ενισχύει και Χρυσόβουλλον του Αυτοκράτορος Ανδρόνικου του Πρεσβυτέρου, εκδοθέν τω 1321 προς την Μητρόπολιν Ιωαννίνων υπέρ εξασφαλίσεως των εις αυτήν ανεκόντων κτημάτων, εν ω αναγράφονται και τα εξής:«.... Αρτίως παρεκλήτευσε την βασιλείαν μου ο Ιερώτατος Μητροπολίτης Ιωαννίνων, υπέρτιμος, ίνα απολυθή Χρυσόβουλλον της βασιλείας μου, διαλαμβάνον κατά μέρος πάντα τα κτήματα της ειρημένης Εκκλησίας, άτινα και ως ανέφερεν είσι ταύτα, ήγουν .... το χωρίον η Πόβλιστα (πιθανώς το σημερινόν χωρίον Πόβλα), ... εις το χωρίον την Λαυσίσταν Μετόχιον εις όνομα καλούμενον του Αγ. Γεωργίου συν τω εκείσε σιγιλλατικίω (εδαφονόμιον κατά τον Αραβαντινόν) αυτού.....συν τω Τσαμάντουρα και τω Κορτέση και ταις εκείσε αγορασίαις αυτών . ...»

Ο «Τσαμάντουρας» λοιπόν του Αυτοκρατορικού Χρυσοβούλλου κατά μεγάλην πιθανότητα εινε ο σημερινός «Τσαμαντάς», όπως η «Πόβλιστα» εινε η πλησιόχωρος σημερινή «Πόβλα». Φαίνεται ότι κατά την εποχήν εκείνην η Μητρόπολις Ιωαννίνων είχε κτήματα πολλά εις διάφορα της Ηπείρου μέρη, απέχοντα απ' αλλήλων πολύ. Ούτως είχε τοιαύτα και εις την περιοχήν Αργυροκάστρου. Όντως εις το αυτό Χρυσόβουλλον αναγιγνώσκομεν και ταύτα:«.... Επειδή δε ως εγνώρισεν η

βασιλεία μου, κατείχεν ανέκαθεν το μέρος της αυτής αγιωτάτης Εκκλησίας και περί την Δρυϊνούπολιν χωρίον την Σουχάν , ... διορίζεται η βασιλεία μου ίνα και πάλιν κατέχη η αυτή αγιωτάτη Εκκλησία το δηλωθέν χωρίον την Σουχάν ανενοχλητως και αδιασείστως .....».

Πλην των ανωτέρω εις επίρρωσιν της υποστηριζομένης ενταύθα γνώμης έρχεται και το εξής. Οι περίοικοι του Τσαμαντά ψάλλουσι και μέχρι σήμερον χλευαστικούς στίχους εις βάρος του, ων οι επωδοί εχουσιν ως εξής :

Τσαμαντάρι, Τσαμαντάρι,
Σ' είχαν τα χωριά καμάρι,
Τσαμαντούρι, Τσαμαντούρι
Πως εγίνηκες γαϊδούρι;

Βεβαίως οι στίχοι ούτοι δεν εινε τιμητικοί δια τους συγχρόνους Τσαμαντιώτας. Τούτο όμως εινε άλλο ζήτημα. Δεν πρόκειται ενταύθα ν'ανασκευάσωμεν τας ύβρεις αυτάς ως όλως αστηρίκτους και ως προερχομένας εξ αντιζηλίας των πλησιοχώρων.
Εις το οικείον μέρος της παρούσης Μονογραφίας θ' αναγραφώσι τα προσήκοντα δια τα αμοιβαία περιπαίγματα των γειτονικών χωρίων, μη έχοντα ουσιαστικήν σημασίαν. Το ουσιώδες εν προκειμένω εινε ότι αι ακουόμεναι εν τοις στίχοις τούτοις λέξεις «Τσαμαντάρι» και «Τσαμαντούρι» συντελούσιν εις απόδειξιν ότι η κώμη του Τσαμαντά οφείλει το τοπωνυμικόν της εις την ομώνυμον αριστοκρατικήν οικογένειαν του Βυζαντίου.

Άλλος λόγος συνηγορών επίσης υπέρ της γνώμης ταύτης, εινε και ούτος. Οι κάτοικοι των προς Δ. του Τσαμαντά κειμένων Τουρκαλβανικών χωρίων, ων οι πρόγονοι δια της εξωμοσίας μετέβαλον τους απογόνους των εξ Ελλήνων εις Τουρκαλβανούς, έκπαλαι καλούσι την κώμην ουχί «Τσαμαντά», αλλά «Τσαμαντάρι».
Η τοιαύτη εκ Βυζαντινών πατρικίων του Μεσαίωνος προέλευσις του ονόματος της κώμης του Τσαμαντά επιτρέπεται να καθιστά υπερηφάνους τους σημερινούς Τσαμαντιώτας. Αλλ' αφ' ετέρου ούτοι δεν πρέπει να λησμονώσιν ότι η εξ ευγενών καταγωγή επιβάλλει και ανώτερα καθήκοντα και υποχρεώσεις ιδιαιτέρας εις βάρος των διεκδικούντων ταύτην, συμφώνως προς το Γαλλικόν λόγιον «Noblesse oblige !» Οφείλουσι λοιπόν και οι Τσαμανταίοι η Τσαμαντουραίοι να τιμήσωσι την μνήμην των επιφανών ονοματοθετών της γενετείρας των, των Τσαμαντούρων.

Οι Τσαμάντουροι της Βυζαντινής Αυλής δέον να χρησιμεύωσιν εις τους σημερινούς Τσαμαντιώτας ως άλλοι ονομακλήτορες υπενθυμίζοντες εις αυτούς αδιακόπως ότι πρέπει να προηγώνται πάντοτε εις έργα αγαθά και πατριωτικά και να διαπρέπωσι μεταξύ των περιοίκων, ώστε ούτοι να τους έχωσι πραγματικόν «καμάρι», όπως και άλλοτε, καθ' α βεβαιούσι και οι ανωτέρω παρατεθέντες στίχοι.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Η γλώσσα

Προφορά και τυπικόν

Γλώσσα εν Τσαμαντά, ως και εν τοις πέριξ αυτού εις μεγάλην καθ`όλας τας διευθύνσεις ακτίνα, λαλείται η νεωτέρα δημώδης Ελληνική με τίνας επιχωρίους ιδιωματισμούς και με ολίγας ξένας λέξεις, τας οποίας βλέπει ο αναγνώστης εν τω Λεξιλογίω.

Το λαλούμενον εν τω Ηπειρωτικώ τούτω τμήματι γλωσσικόν ιδίωμα είνε απηλλαγμένον πολλών συνιζήσεων, περικοπών, συντμήσεων κακοήχων και δυσαρέστων εις το ασυνήθιστον ους, ενώ όλως τουναντίον συμβαίνει εις άλλας Επαρχίας της Ηπείρου, μη εξαιρουμένης μηδ`αυτής της πρωτευούσης της, των Ιωαννίνων, ένθα η γλώσσα των λαϊκών τάξεων γέμει τοιούτων γραμματικών παθών.

Η προφορά εν Τσαμαντά είνε ομαλή, απαλή και εύηχος, αι δε λέξεις απαγγέλονται ολόκληροι και ευκρινώς παρά τε των ανδρών και των γυναικών. Παρατηρεί τις μάλιστα ότι αι τελευταίαι διαπλατύνουσί πως την φωνήν με τινάς αναπάλσεις μουσικάς εις πολλάς με πολλά φωνήεντα λέξεις, τουθ' όπερ ηχει ευαρέστως εις το ους.

Προκαλεί όντως απορίαν πως διετηρήθη καθαρός παρά τοις ορεινοίς τούτοις ο γραμματικός της εθνικής μας γλώσσης τύπος, ως και η προφορά. Ακούων τις αυτούς ομιλούντας νομίζει οτι πλήττει, το ακουστικόν του τύμπανον η προφορά των Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως.
Ινα μη επεκτείνω δ`επί πολύ τον λόγον επί του κεφαλαίου τούτου, σημειώ περιληπτικώς οτι ομογενής εξ οιουδήποτε μεγάλου του Ελληνισμού κέντρου ερχόμενος αίφνης εις του Τσαμαντά, ουδεμίαν θα αισθανθή δυσκολίαν εν τη μετά των κατοίκων του προφορική συνεννοήσει επί οιουδήποτε του συνήθους βίου θέματος. Τοιούτον τι όμως δεν δύναται να λεχθή και εν η περιπτώσει ο αυτός θα ευρίσκετο π.χ μεταξύ χωρικών της Επτανήσου, της Κύπρου, της Κρήτης η θα συνωμίλει μετά Ελλήνων του άλλοτε ανθούντος εις Ελληνισμόν Πόντου. Ούτος θα ίδρωνε, το δη λεγόμενον, όπως αντιληφθή ακεραίως όσα θα ελάλουν αυτώ εν τω ιδίω ιδιώματι οι χωρικοί ούτοι Ελληνες.

Είνε γνωστόν οτι οι αρχαίοι Ηπειρώται ελάλουν διάλεκτον Αιολοδωρικήν. Ιχνη ταύτης απαντώσι και εν τη σημερινή Ηπειρωτική διαλέκτω, επομένως και εν τω γλωσσικώ ιδιώματι του Τσαμαντά. Εις το τυπικόν μέρος της γραμματικής άξια σημειώσεως είνε τα εξής : Μεταχειρίζονται τας Δωρικάς καταληξεις *μαν* και *ταν* εις το α' και β' πληθυντ. πρόσωπο του Παρατατικού και Αορίστου των ρημάτων αντί των *μεν* κα *τε*, οίον ετρώγαμαν, ετρώγεταν, γελάσαμαν, γελάσεταν, φάγαμαν, φάγεταν, κλάψαμαν, κλάψεταν κλπ. Είνε εν πολλή χρήσει ο ασυναίρετος τύπος των ρημάτων, ίδια των της α' συζυγίας, αντί του συνηρημένου, οίον αγαπάω, φιλάω, γελάω και όχι αγαπώ, φιλώ κλπ

Συνήθη είνε τα εξής γραμματικά πάθη :

1) Ο αναγραμματισμός, οίον γρωνίζω=γνωρίζω, βαλέρι= βαρέλι, Τετράδη=Τετάρτη.

2) Η εναλλαγή των γραμμάτων, οίον γλέπω=βλέπω, φλίβομαι=θλίβομαι κτλ. Αι λέξεις αμέλγω και τολμάω πάσχουσιν αμφότερα τα άνω πάθη γινόμεναι: αρμέγω και τρομάω.

3) Η εκτράχυνσις της προφοράς εις τίνας λέξεις και επιρρηματικάς φράσεις, οίον τσιαγούλι=σιαγούλι (εκ της λ. σιαγών), τσιάφνη=πάχνη, τσιεδώ εις τα έδω, τσιεκεί εις τα εκεί, τσιομπρός εις τα εμπρός, τσιοπίσω=εις τα οπίσω.

4) Η αναβίβασις του τόνου εκ της ληγούσης εις την παραλήγουσαν εις τίνας επιρρηματικάς φράσεις, οίον απ`έδω=απ`εδώ, απ`έκει=απ`εκεί κτλ.

5) Εις λέξεις τινάς το σ προφέρεται με μεγάλην δασύτητα, ακριβώς ως το Γαλλικόν ch.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Λεξιλόγιο

Σημείωσις Προεισαγωγική

Εις το Λεξιλόγιον περιέλαβα τας λέξεις εκείνας της νεωτέρας Ελληνικής, ων γίνεται χρήσις εν Τσαμαντά και τοις πέριξ με επιχωριάζουσαν κατά το μάλλον και ήττον σημασίαν. Εννοείται οίκοθεν ότι τινές των λέξεων τούτων ακούονται και εις άλλας Ελληνικάς Επαρχίας, αλλαχού πλειότεραι και αλλαχού ολιγώτεραι, με την αυτήν η παραλλάσσουσαν σημασίαν. Ίσως δε πολλαί τούτων τυγχάνουσι προδεδημοσιευμέναι εις ειδικάς Συλλογάς. Αλλ' εν ω τόπω γράφω, στερούμενος των σχετικών απαραιτήτων βοηθημάτων, δεν δύναμαι να εξελέγξω όλας αυτάς τας λεπτομερείας και ν' αποφύγω τας τυχόν επαναλήψεις.

Φρονώ όμως ότι πολλαί των λέξεων του εμού Λεξιλογίου διατελούσιν η όλως μέχρι τούδε αθησαύριστοι η πλημμελώς ηρμηνευμέναι, ιδίως αι ξέναι και μιξοβάρβαροι, πρώτην δε φοράν γινόμεναι γνωσταί εις κύκλον ευρύτερον δια του τύπου πρόκειται να επαυξήσωσι τον πλούτον του γραπτού ακένωτου νεοελληνικού γλωσσικού θησαυρού.

Ως θα παρατήρηση ο αναγνώστης, αι κατωτέρω παρατιθέμεναι λέξεις διαιρούνται εις τας εξής τάξεις:

1) εις τας εκ της αρχαίας Ελληνικής διασωθείσας ακεραίως και φερομένας μέχρι σήμερον ανά το στόμα των χωρικών του Τσαμαντά με την αυτήν η με μικράν διαφοράν νεολογικής σημασίας,
2) εις τας με ρίζαν μεν εκ της αρχαίας, αλλά παρεφθαρμένας κατ' αναγραμματισμόν η άλλως πως, με γραμματικόν σχηματισμόν νεώτερον και με σημασίαν ενίοτε ομοίαν τη αρχαία, κατά δε το πλείστον παρηλλαγμένην και διάφορον της αντιστοίχου αρχαίας,
3) εις τας εσχηματισμένας κατ' ονοματοποιίαν,
4) εις τας παρηγμένας εκ ρίζης Λατινικής η Ιταλό-Βλάχικης,
5) εις τας εκ ρίζης Αλβανικής,
6) εις τας εκ ρίζης Σλαβικής,
7) εις τας εκ ρίζης Τούρκο-αραβο-περσικής και
8) εις τας εξ αγνώστου μοι ρίζης και ετύμου.

Προ έκαστης λέξεως υπάρχει ο αύξων αριθμός, μετ' αυτήν δ' ακολουθεί έτερος δηλωτικός των ανωτέρω τάξεων. Ώστε ο έχων την περιέργειαν να μάθη την προέλευσιν εκάστης λέξεως οφείλει να παραβάλη τον μετ' αυτήν αριθμόν προς τον ανωτέρω πίνακα και θα έχη το ζητούμενον.

Αι εν παρενθέσει λέξεις με το προ αυτών στοιχείον Τ είνε η καθαρώς Τουρκικαί η Αραβικαί η Περσικαί, εξ ων πληθύν μεταχειρίζεται η Τουρκική γλώσσα, αύτη καθ εαυτήν πτωχοτάτη ούσα.

Εθεώρησα δε περιττόν να καθορίσω ιδιαιτέρως την προέλευσιν έκαστης, αφού όλων χρήσις γίνεται

εν τη Τουρκική.
Εξ όλων των ξένων λέξεων, τας οποίας απαντά τις εν τω γλωσσικώ ιδιώματι του Τσαμαντά και των πέριξ, ο μεγαλείτερος αριθμός ανήκει εις την Τουρκικήν.
Πρέπει να σημειωθή ενταύθα, ότι η Τουρκική γλώσσα ουδέποτε διεδόθη μεταξύ του Ηπειρωτικού λαού, του τε Μουσουλμανικού και του Χριστιανικού. Χρήσις αυτής εγίνετο μόνον εις τα Ιεροδιδασκαλεία των Μουσουλμάνων (Μεντρεσέδες), και εις τα επίσημα Κυβερνητικά Γραφεία και Σχολεία, τα οποία από των τελευταίων δεκαετηρίδων του ΙΘ' αιώνος ήρχισε να ιδρύη συστηματικώτερόν πως η Τουρκική εξουσία προς εκπαίδευσιν των Μουσουλμανοπαίδων.

Γλώσσα λαλουμένη και γραφομένη γενικώς εν Ηπείρω παρά τε των Χριστιανών και Μουσουλμάνων υπήρξεν ανέκαθεν η Ελληνική. Ωμιλείτο δε μόνον σποραδικώς και η Αλβανική παρά των Τουρκαλβανών, ως και Κουτσοβλαχικόν τι ιδίωμα παρά σκηνιτών Βλαχοποιμένων. Η γραπτή χρήσις της Ελληνικής εγένετο ου μόνον υπό των ιδιωτών, ανεξαρτήτως θρησκείας και φυλής, αλλά και παρ' αυτής της Κυβερνήσεως εν ταις σχέσεσιν αυτής προς τους χωρικούς Ηπειρώτας, προς ους όλας τας εγγράφους διαταγάς της έπεμπεν Ελληνιστί. Αυτός ο απαισίου μνήμης τύραννος της Ηπείρου Αλή-Πασσάς ο εκ Τεπελενίου περισσότερον μετεχειρίζετο την Ελληνικήν η την Τουρκικήν και Αλβανικήν.

Εν τοις Τουρκικοίς Δικαστηρίοις της Ηπείρου η διαδικασία διεξήγετο Ελληνιστί και Ελληνιστί επετρέπετο τοις δικηγόροις και δικολάβοις να αγορεύωσι. μέχρι του έτους 1886. Από του έτους τούτου, συνεπεία διαταγών εκ Κωνσταντινουπόλεως, απηγορεύθη η χρήσις της Ελληνικής ενώπιον των Δικαστηρίων της Ηπείρου.
Η απαγόρευσις όμως αυτή εδυσχέραινε την διαδικασίαν και ηναγκάζοντο πολλάκις οι Πρόεδροι των Δικαστηρίων να επιτρέπωσι σιωπηρώς την χρήσιν της Ελληνικής. Μεταξύ της πληθύος και ποικιλίας των ανεκδότων, εις τα οποία αφορμήν έδωκεν η απαγόρευσις της Ελληνικής εν τοις Τουρκικοίς της Ηπείρου Δικαστηρίοις, αναγράφω το κατωτέρω χαρακτηριστικώτατον.
Εις δίκην μεταξύ Μουσουλμάνων διαδίκων ενώπιον του Εφετείου Ιωαννίνων ο Πρόεδρος απήγγειλε Τουρκιστί την απόφασιν επ'ακροατηρίου. Αλλ' ο ενάγων, Χότζας σαρικοφόρος, ουδέν εννοήσας εξ όσων ο Πρόεδρος απήγγειλε, στραφείς προς τον Ελληνομαθή Γραμματέα του Δικαστηρίου του είπε: «Τι μας ειπ' ο Αφέντης (ήγουν ο Πρόεδρος); Πες τα ψίχα Ρωμαΐϊκα να τα καταλάβωμε κι' εμείς» !

Είνε γνωστόν ότι αυτή η επίσημος εφημερίς της Νομαρχίας Ιωαννίνων εξεδίδετο μέχρι του τελευταίου αριθμού της Τουρκιστί και Ελληνιστί. Εις το τέλος του παρόντος βιβλίου επισυνάπτω φωτοτυπικώς δυό έγγραφα εκ του Ελληνικού των πρωτοτύπου (υπ' αριθ. 1 και 2), το μεν προερχόμενον εκ του της εποχής εκείνης Τοπάρχου Ιωαννίνων, ευρεθέν εν τοις Αρχείοις της Μονής Αγ. Γεωργίου Καμύτζιανης, το δ' εκ τίνων Τουρκαλβανών προκρίτων Φιλιατών, σωζόμενον εν τοις εγγράφοις του αοιδίμου πατρός μου. Και εκ των εγγράφων τούτων γίνεται δήλον ότι εν Ηπείρω επικρατούσα γλώσσα και εν τω γραπτώ λόγω και εις πάσας τας εκφάνσεις του διοικητικού κλάδου και του κοινωνικού βίου ήτο ανέκαθεν η Ελληνική.
Παρ'όλα όμως ταύτα εις την παρά του Ηπειρωτικού λαού γενικώς λαλουμένην και γραφομένην Ελληνικήν γλώσσαν εισεχώρησαν λέξεις τινές και φράσεις εκ της επισήμου Τουρκικής. Την διείσδυσιν εις την Ηπειρωτικήν Ελληνικήν διάλεκτον και παραμονήν των ξένων τούτων γλωσσικών στοιχείων επέβαλε κυρίως η χρήσις νομικών και δικανικών ορών, θρησκευτικών Ισλαμικών εκφράσεων και λοιπών τοιούτων, λεγομένων και γραφομένων, έστω και με Ελληνικούς χαρακτήρας, μόνον Τουρκιστί, και μεταφυτευθέντων εις τον τόπον παρά των Μουσουλμάνων κληρικών και των Τούρκων διοικητικών και δικαστικών υπαλλήλων.

Τινές των Τουρκικών τούτων λέξεων και φράσεων απαντώσι φύσει και εις του Τσαμαντά και εις τα πέριξ χωρία, έκρινα δε επιβαλλόμενον να τας αναγράψω εν τη παρούση Μονογραφία και να τας ερμηνεύσω επακριβώς, ίνα μη εις το μέλλον άλλα παρ'άλλων αναρμοδίων γράφωνται και λέγωνται περί αυτών.
Βεβαίως αι λέξεις και φράσεις αυταί είναι προωρισμέναι να εκλείψωσι παντελώς εκ της Ελληνικής

πλέον Ηπείρου εις χρόνον βραχύτερον η μακρότερον. Αλλά και μετά την εξαφάνισιν των εκ του στόματος του Ηπειρωτικού Λαού θ'απαντώσιν εις έγγραφα και εις άλλα μνημεία και δια τούτο πρέπει να σημειωθώσιν ενταύθα και ερμηνευθώσιν ορθώς.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Χαιρετισμοί

Φράσεις χαιρετισμού

Καλή ώρα !
Αντί του ύστερον εισαχθέντος : Καλησπέρα! Ακούεται και σήμερον ο τοιουτότροπος χαιρετισμός εκ στόματος ιδία γραιών, εμμενουσών εις την χρήσιν των παλαιών συνηθειών και φράσεων.

Πολλά τα έτη !
Αι γυναίκες εις τας χαιρετιστηρίους φράσεις των ανδρών : Καλημέρα, Καλησπέρα . συνήθως απαντώσι με την άνω, ευχόμεναι ούτω πληθύν ετών εις τον προς ον λαλούσιν. Ηρχισεν όμως να περιπίπτη εις αχρηστίαν η ωραία αυτή αρχαΐζουσα προσαγόρευσις, ήδη και των γυναικών απαντωσών δια των ιδίων ως ανωτέρω φράσεων. Γνωστή η εν λόγω φράσις ως εν μεγάλη χρήσει δια τον προς τους Αυτοκράτορας του Βυζαντίου «Πολυχρονισμόν». Μετά την άλωσιν παρέμεινεν ο «Πολυχρονισμός» αναφωνούμενος προς τους Πατριάρχας και τους Αρχιερείς. Αλλ' εν Τσαμαντά διεσώθη εις χρήσιν λαϊκωτέραν, αποτεινόμενος όμως και ενταύθα παρά κατωτέρων προς ανωτέρους, δηλ. παρά των γυναικών προς τους άνδρας, διότι κατά την επιχώριον αντίληψιν ο ανήρ είνε ανώτερος της γυναικός !

Καλό βράδυ !
Λέγουν οι απερχόμενοι προς τους μένοντας, εάν η ώρα της ημέρας δεν ηνε τόσον προχωρημένη, ώστε να ειπούν το : Καληνύχτα !

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Σωτηρία !
Εις τους κληρικούς μετά πόσιν οινοπνευματωδών αποτείνεται η ευχετήριος αύτη λέξις αντί της προς τους λαϊκούς συνήθους φράσεως: με τις υγείες σας ! Σημειωτέον ότι δια τους ιερείς υπάρχει ολόκληρον ιδιαίτερον τυπικόν προσφωνήσεων, προσρήσεων και ευχολογίων.
Προ των συνήθων χαιρετισμών : Καλημέρα, Καλησπέρα! προτάσσεται η λέξη «**ευλογείτε**!» πάντοτε εις τον πληθυντικόν και επί ενός προσώπου ενώ ουδέποτε άλλοτε συνηθίζεται το τοιούτον παρά τοις χωρικοίς, αποτείνουσι πάντοτε τον λόγον εις ενικόν, όταν πρόκειται περί ενός προσώπου, όπως έπραττον και οι αρχαίοι Ελληνες.
Αποτείνουσαι αι γυναίκες τον λόγον προς ιερέα τον προσφωνούσιν ενίοτε δια του ενός δια δυοίν : **Αφεντη—Ζωτη**. Οι αναχωρούντες εκ μέρους, ένθα παρακάθηνται και ιερείς, προ των : Καλοβράδυ η Καληνύχτα: θα προτάξουν το: **η ευχή σας**. Ομοίως εις τας προπόσεις έχουν προωρισμένας και τας εξής ευχάς δια τους ιερείς: **Καλή ιερωσύνη**, η **Καλόν Παράδεισο**: ήτοι ευδοκίμως να ιερατεύσης επί της γης και ν' αξιωθής να κερδήσης τα αγαθά του Παραδείσου εν τη μελλούση ζωή.

Να ζήση τ' όνομά σου !
Αι γυναίκες αποτεινόμεναι προς τον οικοδεσπότην, όταν εν εορτασίμοις επισκέψεσιν η εν άλλαις περιστάσεσιν αισίων γεγονότων προσφέρωνται αυταίς αναψυκτικά, θ' αρχίσουν τον ορμαθόν των ευχών των (και είνε εις το είδος τούτο ανεξάντλητοι και αμίμητοι!) δια της άνω ευχετηρίου φράσεως.
Αυτή περικλείει έννοιαν πλατυτέραν και πληρεστέραν της απλής: να ζήσης! Η απαγγέλλουσα ταύτην εύχεται τω οικοδεσπότη ου μόνον ατομικώς μακρόν βίον, αλλά διαιώνισιν του ονόματός του, δηλ. διατήρησιν επ' άπειρον του οικογενειακού ονόματος δι' απογονής και επιγονής

Να μου ζήσης σαν τα ψηλά βουνά !
Δηλ. ο βίος σου να ήνε αμετάπτωτος και παρατεταμένος, όπως ο των υψηλών και αιωνοβίων ορέων

Υπάρχει δημοτικόν άσμα αρχόμενον ούτω:
Καλότυχα, ψηλά βουνά και παινεμένοι κάμποι,
που Χάρο δεν παντέχετε, Χάρο δεν καϊτεράτε!
Δια του διστίχου τούτου μετά τίνος φθόνου και μελαγχολίας εξαίρεται το αιωνόβιον των ορέων και πεδιάδων, εν αντιθέσει προς το βραχύβιόν του ανθρώπου.

Καλά γεράματα !
Ευχή προτασσομένη προ πάσης άλλης, όταν ο λόγος αποτείνηται προς γηραλεωτέρους αμφοτέρων των φύλων κατά τας συγχαρητηρίους επισκέψεις. Η ευχή αύτη υπενθυμίζει τας ευχάς και δεήσεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας, αιτουμένης "χριστιανά τα τέλη της ζωής ημών, ανώδυνα, ανεπαίσχυντα, ειρηνικά..."

Να χλωρήνη το χέρι σου !
Ευχή υπέρ ευεξίας της ευεργετικής χειρός, ης αντίθετος: Να ξεραθή το χέρι σου !

Κατά τας επί τω νέω έτει συγχαρητηρίους επισκέψεις αι προσερχόμεναι εις τον συγγενικόν η φιλικόν οίκον γυναίκες λαμβάνουσιν ανά χείρας κλάδον πρίνου (κοπάτζιας) εκ των εν τη αυλή και εισερχόμεναι ρίπτουσι τούτον εις την καίουσαν εστίαν και απαγγέλλουσι την εξής ευχήν προ των άλλων :

Αρνιά, κατσίκια θηλυκά,
Παιδιά, δαμάλια σερνικά !

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Κατάρες

Κατ' ανθρώπων

Να σου σβυστή τ' όνομα !
Να εκλείψης δηλ. παντελώς και συ και ο οίκός σου και να εξαλειφθή εκ της βίβλου των ζώντων το οικογενειακόν όνομά σου. Παρλ. την αντιθέτου εννοίας ευχήν : Να ζήση τ' όνομά σου!

Να σε πιακ' η γιώρα σου, η να σε πιακ' η ζάλη !
Δηλ. να σου έλθη επιληπτική προσβολή, να προσβληθής υπό σεληνιασμού. Γιώρα=η ώρα, στιγμή κακή.

Θα σε ζυγιάσω !
Θα σε κρεμάσω (όπως κρεμούν τα βάρη εκ του σταθμού προς ζυγοστάθμησιν).

Να σου πάρη τη φασκιά !
(ως υποκείμ. εννοείται ο διάβολος) Να πας κατά διαβόλου, να καταστραφής εν τω λίκνω σου.
Η υπ' αριθ. 2 κατάρα και η υπ' αριθ. 3 απειλή αποτείνονται προς παιδία, η δε υπ' αριθ. 4 κατάρα προς νήπια εν τω λίκνω εισέτι
"Φασκιά" είναι το σχοινίον, ο επίδεσμος, δι'ου δένουσι τα νήπια εν τω λίκνω.

Να σε μελανιάση !
Δηλ. να σε πατήση ο διάβολος. Υπάρχει πρόληψις ότι το πάτημα του διαβόλου επί του σώματος του ανθρώπου προς τοις άλλοις κακοίς καταλείπει και ίχνη μέλανα.

Να σε καλλουπίση !
(Εννοείται ως υποκείμενον ο διάβολος) Να σε σκουπίση, να σε παρ'ο διάβολος.

Να σε παρ' εκείνος που δε σ'έχει !
(Και πάλιν ως υποκείμενο ο διάβολος). Η έννοια ως η ανωτέρω.

Να γένης κρώθα !
Να ξηρανθής να γείνης σκληρόν πτώμα.

Να σε βαρέσ' η πίκα !
Να πάθης μέγα και ανίατον κακόν.

Να σε βαρέσ' η αστραπή, η να σε μπουμπουνίση, η να σε μπουμπούναγε !
Να σε πλήξη ο κεραυνός, να σε κατακεραυνώση ο Θεός.

Να γείνης σύντριμμα, η να γείνης σιοντόρια !
Να γείνης κομμάτια, να συντριβής, να καταστραφής.

Να κόψης το λαιμό σου, η κοψ'το λαιμό σου !
Να φύγης απ' εμπρός μου.

Να τσακιστής, να γκρεμιστής από μπροστά μου !
Προφανής η σημασία των. Λέγονται αι υπ' αρ. 12 και 13 φράσεις προς τους σκαιώς και υβριστικώς αποπεμπομένους.

Να σκάσης, να πλαντάξης !
Γνωστή η σημασία του σκάνω (ακριβώς η του διαρρήγνυμι των αρχαίων, αμεταβάτως λαμβανομένου. Παρλ. το του Αριστοφάνη διαραγείης = σκάσε!) Το πλαντάζω έχει την αυτήν σημασίαν. Ίσως να ηνε παραφθορά του Τουρκ. πατλαμάκ έχοντος επίσης την σημασίαν του σκάνειν.

Να φύγης γλήγορα να μη σε χαρίσω !
(Υπονοείται: εις τον διάβολον). Να φύγης αμέσως, για να μη σε στείλω στο διάβολο.

Να σε φάη το φείδι, η να σ'έτρωγε το φείδι !
Προφανής η σημασία.

Λούφαξ' τη , Βουβάσου !
Σιώπα (περιφρονητικώς).

Μου φάνταξες !
Μου έγεινες φορτικός, μου είσαι απεχθής. Λέγουν επίσης: Φαντάξαμε και του Θεού ! δια των αμαρτωλών πράξεων μας κατέστημεν απεχθείς και παρ' αυτώ τω Υψίστω.

Αλλαμπελάβρε σου !
(κατά παρθ της Τουρκ. φρασ. Αλλάχ μπελανή βερσούν = Ο Θεός να σου δώση κακόν, δυστυχίαν). Ο Θεός να σε τιμωρήση, να χαθής απ' έδω.

Μη μου πέφτης στο λαιμό !
Μη μου γίνεσαι φορτικός, μη μ' ενοχλής, μη με στενοχωρής.

Μη μου ψήνης ψάρι στη γλώσσα !
Μη με βασανίζης, μη με τυραννής υπερμέτρως, μη παρατείνης την αγωνίαν μου.

Να σου ακούσω το ξόδιο !
(εξόδιον, αποδημίαν, θάνατον). Ν 'ακούσω τον θάνατόν σου, να λάβω την είδησιν του θανάτου σου.

Να σου φάω το σ'τάρι !
Ν' αποθάνης και να φάγω τα κόλλυβά σου.

θα σου βράσω το σ'τάρι !
φρ. απειλητική, προελθούσα εκ του ότι ο σίτος εις την κηδείαν και τα μνημόσυνα έχει μέγα μέρος. Όθεν η άνω φρ. σημαίνει:θα σε φονεύσω.

θα σου κάμω τα σ'χώρια !
Φρασ. απειλητική με την αυτήν ως η ανωτέρω έννοιαν.

Γριμαδιάσου !
Ξεκουμπίσου, χάσου απ'έδω, κρημνίσου.

Να σε φέρουν στο στρώμα, να σε φέρουν στο σακκί, η να σου φέρουν τα σιοντόργια !
Κατάρα κυρίως μεταξύ γυναικών σημαίνουσα : να κρημνισθής και κάκιστα ν'απολεσθής κατασυντριβομένη εις τα απότομα μέρη, οπού ξυλεύεσαι και οπόθεν να φέρουν το σώμα σου εις συντρίμματα.

Να πας πισ' από τον ήλιο !
Να χαθής, να πας κατά διαβόλου. Η φρ. αυτή πρόηλθεν εκ της λαικής αντιλήψεως περί ηλίου, ον φαντάζονται ως δίσκον υπερμεγέθη, έμπροσθεν λάμποντα και εκπέμποντα ακτίνας φωτός, όπισθεν δε έχοντα το έρεβος και τον ζόφον.

θα σου πιώ το αίμα, η θα σου ρουφήσω το μελό (τον μυελόν)!
Φράσεις απειλητικαί ενδεικτικαί Καννιβαλικών διαθέσεων ! Εννοείται ότι οι εκστομούντες αυτάς ούτε εκ του αίματος των αντιπάλων θα πίωσιν, ούτε τον μυελόν του κρανίου των θα ροφήσωσι μετασχηματίζοντες τούτο εις ποτήριον κατά το απαίσιον παράδειγμα του αιμοχαρούς και βαρβάρου εκείνου βασιλέως των Βουλγάρων, όστις μετέβαλεν εις κύπελλον ατομικής του χρήσεως το κρανίον του υπ' αυτού ηττηθέντος Αυτοκράτορος του Βυζαντίου Νικηφόρου ! Ο ημέτερος Τσαμαντιώτης η Τσαμαντιώτισσα απαγγέλει τας άνω φράσεις εν τη οργή του, δηλών δι' αυτών ότι θα φονεύση τον εχθρόν του. Εννοείται ότι ουδέ τούτο θα πράξη, αλλά θα αρκεσθή μόνον να τον ξυλοκοπήση, αν τύχη να ήνε ισχυρότερός του και δια της ικανοποιήσεως αυτής θα παρέλθη η οργή του και θα εξατμισθή η Καννιβαλική του διάθεσις !

Να φάω τα κόκκαλα του πατέρα μου η της μάννας μου, αν δεν του πλερώσω με το παραπάνω αυτό που μώκαμε !
Φρικώδης όρκος μετ' απειλής φοβεράς περί εκδικήσεως δια προγενομένην υλικήν η ηθικήν βλάβην, υπομιμνήσκων πως την σκηνήν του Ουγολίνου εν τη Θεία Κωμωδία του Δάντου.

Θα γείνωμ' από δυό χωριά !
Φράσις εκστομιζομένη παρά του ευρισκομένου εν οργίλη διαθέσει και απειλούσα τον καθ' ου αποτείνεται δι' απειλής εκπολεμώσεως, αν δεν επέλθη συνεννόησις δι'υποχωρήσεως του τελευταίου.

Το λεκτικόν ιδίως των γυναικών είναι ποικιλώτατον εις βλασφημίας, αράς και ύβρεις. Τυγχάνει απολαυστικόν εν τη χυδαιότητί του ν' ακούη τις γυναίκας εριζούσας και διαπληκτιζομένας. Αι άραι και αι υβριστικαί φράσεις πίπτουσι βροχηδόν. Εκάστη θα παρατάξη κατά της αντιπάλου ότι αξιοκατάκριτον και δύσφημον λέγεται περί τε αυτής ατομικώς και περί της οικονενείας της, της τε πατρικής και της συζυγικής, αν η αντίπαλος ήνε έγγαμος. Όταν ερίζωσι γυναίκες, αφίπταται παντελώς η εις άλλας περιπτώσεις διακρίνουσα αυτάς αιδώς και σεμνότης εν τοις λόγοις. Απορεί δ' ο ακούων δια την ευχέρειαν μεθ' η ς αι αντερίζουσαι παρατάττουσι τους αμοιβαίους υβριστικούς χαρακτηρισμούς και τα πραγματικά η υποθετικά ελαττώματα αλλήλων. Νομίζει τις ότι τα έχουν γραμμένα και τα απαγγέλλουν από τετραδίου !
Αλλά και των ανδρών η γλώσσα κατά τας έριδας και τους διαπληκτισμούς των δεν είναι κοινοβουλευτικωτέρα. Ο ακούων και αυτούς φιλονεικούντας και αλληλουβριζομένους αναμιμνήσκεται των ηρώων του Ομήρου, όταν εν τη Ιλιάδι περιγράφωνται σκηναί αλληλουβρισμού,

νομίζει τις ότι αναζώσιν αι μεταξύ Αγαμέμνονος, Αχιλέως, μάντεως Κάλχαντος, Θερσίτου κλπ. εριστικαί σκηναί.

Κατά ζώων

Αλλά και τα δυστυχή ζώα, ιδίως τα κατοικίδια και τα της ποίμνης, έχουσιν άφθονον συμμετοχήν εις το πλούσιον Τσαμανταίον υβρεολόγιον. Αι κατάραι και αι βλασφημίαι επιπίπτουν κρουνηδόν και επί τας κεφαλάς των δυστυχών τετραπόδων, τα οποία όμως απαθέστατα και στωϊκώτατα δέχονται αυτάς. Οι και αι καταρώμεναι αυτά σκληρώς λησμονούσιν εν τη οργή των ότι η πραγματοποίηση των αρών αυτών αυτούς τούτους θα βλάψη, διότι τα άλογα αυτά ζώα αποτελούν ιδικήν των περιουσίαν, ης η κακαστροφή θα τοις αποβή επιζήμια. Αλλά και ο Τσαμαντιώτης, όπως όλοι οι Ρωμηοί, εινε οργίλος και πρέπει να εξατμισθή ο θυμός του δια των καταρών και ύβρεων. Αύται αποτελούσιν είδος ασφαλιστικής δικλείδος, δι' ης εκφεύγει το μένος και αραιούνται οι καπνοί του εν οργή ατόμου, αποφευγομένων ούτω σοβαρωτέρων συνεπειών!

Ξεθυμαίνουν λοιπόν οι και αι Τσαμανταίαι λέγοντες:

Εναντίον του κυνός των: **Να τον φάη η να τον κοψ' η λύσσα** !

Εναντίον της γαλής των : **Να την κοψ' η ταίνια** (ταινία) !

Εναντίον των ορνίθων των: **Να τις σκώση η να τις πάρη το γεράκι** (ο ιέραξ) !

Εναντίον των αιγοπροβάτων, όνων, ημιόνων κλπ

Να τα σκίση ! (εννοείται ως υποκείμ. πάλιν ο λύκος).

Να τα κάμη ποδάρια ! (ήγουν να τα κατασπαράξη ο λύκος και να τα τεμαχίση εις τέσσερα, όπως τέσσαρες είνε οι πόδες των).

Να τα κάνη μπούνταινα, η να τα κάνη σιοντόρια !
Μπούνταινα είνε μέγα ξύλινον δοχείον, είδος κάδου, εν ω φυλάττουν σιτηρά, η αλατίζουν τυρόν κ.τ.λ. Καταρώνται λοιπόν τα τετράποδα των να ψοφήσουν και να ογκωθούν ως μπούνταινα.

Να τα κάνη άργανο !
Αργανο=όργανον, ιδίως μουσικόν, ως το νταούλι (τύμπανον). Παρεμφερής τη: Να τα κάνη μπούνταινα ! Δηλ. να ψοφήσουν, να εξογκωθούν τα πτώματα των ως μπούνταινα και το δέρμα των να χρησιμεύση εις κατασκευήν τυμπάνων!

Προσθετέον και τας εξής αράς δια τα τετράποδα εν γένει:
Να μη ξημερώσουν ! Δηλ. να μη τα εύρη η επαύριον εν τη ζωή.
Ποδάρι να μη μείνη ! Ηγουν ν' αφανισθούν και να εξολοθρευθούν παντελώς από προσώπου της γης.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Ιδιωματισμοί

Αποκοιμήθηκε το καντήλι=έσβυσεν η προ των αγ. εικόνων λυχνία.
Ως εγένετο λόγος και εις προηγουμένας σελίδας, ο σεβασμός των κατοίκων προς τα ιερά σύμβολα της θρησκείας μας είνε τοιούτος, ώστε και δια την αυτόματον σβέσιν του προ των εικόνων καιομένου λύχνου εσχημάτισαν την άνω ιδιαιτέραν φράσιν προς ευλαβή διάκρισιν.

Απέθανε το μελίσσι.
Ενώ δι' όλα τα άλλα ζώα, έντομα κλπ. λέγουσιν «εψόφησε», επί των μελισσών μεταχειρίζονται το ρ. αποθνήσκω ως επί ανθρώπων. Και τούτο προέρχεται εκ της προς τα θεία μεγάλης των κατοίκων ευλαβείας, διότι η μέλισσα παράγει τον κηρόν, ούτινος μεγάλη και ποικίλη χρήσις γίνεται εν τε τοις ναοίς και καθ' όλας τας διαφόρους θρησκευτικάς τελετάς.

Μάλλιασ' η γλώσσά μου !
Εβαρύνθην, απέκαμα επαναλαμβάνων τα αυτά, όπως πείσω τινά να παραδεχθή την γνώμην μου και ν' ακολουθήση τας συμβουλάς μου. Η εικών ελήφθη εκ της στοιχειώδους βιομηχανίας των χωρικών, ριπτόντων εις μηχάνημα υδραυλικόν, καλούμενον «Νεροτρουβιά» (νεροτριβείον) και συνιστάμενον εκ κάδου, εις τον οποίον δι' ιδιαιτέρου ξύλινου σωλήνος κατέρχεται εξ ύψους ύδωρ, τα νεοποίητα και νεουργή μάλλινα υφάσματα των, ίνα καταστώσιν απαλώς χνοώδη (να βγάλουν μαλλί, κατά την επιτόπιον έκφρασιν) περιστρεφόμενα εντός του κάδου υπό της δυνάμεως του μεθ' ορμής κατερχομένου ύδατος. Όθεν κατ' αναλογίαν και η γλώσσα περιελισσομένη επί πολύ αδιακόπως εντός του στόματος δια της επαναλήψεως των αυτών, πάσχει, εν τη φαντασία του λαού, ότι και τα υφάσματα, ήτοι «βγάζει μαλλί».

Τρώγω γάλα,
και όχι πίνω γάλα, όπως λέγουν αλλαχού των Έλλην. Χωρών. Παρά τοις ορεινοίς και ποιμενικοίς κατοίκοις των μερών αυτών της Τσαμουργιάς το γάλα χρησιμοποιείται ως προσφάγιον, αποτελούν μετά του εξ αραβοσίτου άρτου το σύνηθες αυτών εδεσματολόγιον, όταν δεν περιορίζωσιν αυτούς οι περί νηστείας Κανόνες της Εκκλησίας εις μόνην την αρτοφαγίαν μετά οσπρίων και λαχανικών. Εντεύθεν η εναλλαγή της σημασίας του ρ. τρώγω=πίνω. Παρλ, Α' Κορινθ., θ', 7 «Τις ποιμαίνει ποίμνην και εκ του γάλακτος της ποίμνης ουκ εσθίει;»

Θα το κάμω κόκαλο
(ως υποκείμ. υπονοείται το αγγείον). Δηλ. θα το κενώσω εκ του εν αυτώ υγρού, ώστε να το καταστήσω εντελώς στεγνόν, άνικμον, απεξηραμένον ως οστούν.

Μ' έκαμε παρηγοριά =μ'εξέθηκε,
μ' έφερεν εις τοιαύτην θέσιν ώστε να προκαλώ των άλλων τον οίκτον, τα συλλυπητήρια (την παρηγορίαν).

Άκους σημάδι ! επιφωνούν, όταν θέλουν να παραστήσουν τι ως τερατώδες και έκτακτον. Δηλ. ωσάν να λέγουν - "Ακούεις σημείον πράγμα θαυμαστόν και παράδοξον!»

Μ' έκαμε σημάδι=μ' εσπίλωσε, μ' ελέρωσεν.

Να του φέρουν τα μαντάτα !

δηλ. να φέρουν εις τους οικείους του την είδησιν του θανάτου του. Λέγεται ως αρά.

Αν σου δύνεται, κάμε μου αυτό που σου λέω.
Αν ημπορής, αν σου ηνε δυνατόν (το των αρχαίων : ει εστι σοι δυνατόν), κάμε μου ότι σου συνιστώ, ότι σε παρακαλώ.

Δε μολογιούνται τα βάσανά μου !
Δηλ. τα βάσανά μου είνε τοσαύτα και τοιαύτα, ώστε είνε αδύνατον να τα «ομολογήση», να τα διηγηθή τις. Τα βάσανά μου είνε ανεκδιήγητα !

Κοπιάστε η κοπιάστε μέσα !
ορίσατε, έλθετε εντός του οίκου μου, παρακαλώ. Παρλ. το Γαλλικόν: Prenez la peine ! Φρ. ευγενούς προσκλήσεως.

Μα καρ κάνω δουλειά ;
Μήπως (μη γαρ) εργάζωμαι; Δια τους μεμφομένους εαυτούς επί αμελεία.

Να μαθ' από ταν τόρε
(ως ύποκειμ. εννοείται ο παις)=να μάθη να συνηθίση από τούδε.

Η μάνα δε μου κρένει ντότι
Η μήτηρ δεν έχει την δύναμιν να με καλέση, να με φωνάξη.

Εκα, να σε βαρέσω
Στέκα, στάσου να σε κτυπήσω.

Τι κάνει (ο δείνα); Είναι ψια σκαργιασμένος;
Πως έχει εις την υγίειάν του; Είνε οπωσδήποτε καλά;

Είναι δίπλα
Είνε κλινήρης, είνε ασθενής.

Είναι στο σιάδι.
Υπό την αυτήν ως η άνω σημασίαν.

Δεν έχει ανάκαρα !
Δεν ημπορεί να κάμη τίποτε, δεν είνε ικανός δι' ουδέν. Πόθεν το ανάκαρα αγνοώ, εκτός αν γείνη δεκτή η γνώμη ότι έχει σχέσιν με το αρχ έπιρ. «ανάκαρ», ήτοι δεν είνε ικανός να υψώση προς τα επάνω την κεφαλήν και επιχειρήση τι.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Υποκορισμοί

Θωπευτικές επικλήσεις και τρυφεροί υποκορισμοί.

Αλλ' εκ των γραφέντων περί βλασφημιών, αρών κλπ, ας μη εξαχθή ως συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι του Τσαμαντά πλουτούσι μόνον εις εκφράσεις και επιφωνήσεις εμφαινούσας σκληρότητα και σκαιότητα και αποδεικνυούσας κοινωνικούς τρόπους προομηρικού βίου. Έχουσι και τας αντιθέτους εν αφθονία, δι ων καταδεικνύεται εναργώς ότι η στοργή ο οίκτος, η συμπάθεια και όλα τα λοιπά αβρά και ευγενή αισθήματα έχουσιν εστημένην εδραίαν έδραν εν τη καρδία των. Σημειώ τας κυριωτέρας των εκφράσεων τούτων από Θεού αρχόμενος:

Αχ, Θεουλάκη μου !

επιφωνούν τα Τσαμανταία χείλη, ιδίως τα γυναικεία και τα της νεαράς ηλικίας, προσφεύγοντα εις την θείαν αντίληψιν και θέλοντα να εκλιπαρήσωσι χάριν η βοήθειαν παρά του Υπερτάτου Όντος εν στιγμαίς δυσχερειών. Υποκοριζόμενα θωπευτικώς το όνομα του Δοτήρος παντός αγαθού, κατά τον ανωτέρω επιχώριον γραμματικόν τύπον, δίδουσιν εις τον ακούοντα την ιδέαν ότι αποτείνονται προς οικείον τίνα. Και όντως τις οικειότερος του Θεού δια πάντα γενικώς, αφού Αυτός εστιν ο κοινός όλων Πατήρ;

Γυιέ μου, βλαστάρι μου, ψυχούλα μου, καρδούλα μου καρδίτσα μου !

προφέρουν στοργικώς και θωπευτικώς τα μητρικά χείλη, αποτεινόμενα και καλούντα προσφιλή νήπια. άξιον σημειώσεως ότι, ενώ εις όλας τας άλλας περιπτώσεις γίνεται πάντοτε διάκρισις του αρσενικού τέκνου από του θηλυκού, του πρώτου καλουμένου «παιδί», του δε δευτέρου δια των λέξεων «κοπέλλα η κορίτσι», η κλητική επιφώνησις «Γυιέ μου !» περιλαμβάνει και των δυό φύλων τα παιδία άνευ διακρίσεως γένους.

Δο μ' στόμα!

Φίλησε με. Φράσις των μικρών, ως και των μεγάλων όταν αποτείνωνται προς ταύτα δι ασπασμόν. Εκ της συνηθείας του να τ' ασπάζωνται εις το στόμα μετέπεσεν εν προκειμένω η λ. στόμα εις την σημασίαν του φιλήματος.

Γλυκό μου στεφάνι, η αγαπημένο μου στεφάνι !

Εκφράσεις τρυφεραί, τας οποίας μεταχειρίζονται εις τας επιστολάς των νεαραί σύζυγοι προς τους εν τη ξενητεία ευρισκομένους άνδρας των.

Γραμμένη μου = ζωγραφιστή μου, κοντυλένια η ομορφή μου.

Φράσις θωπευτική, ην παρεμβάλλουσιν ως κλητικόν προσφώνημα αι νεαραί φίλαι ομιλούσαι προς αλλήλας. Αλλά και προς τους οικείους νέους λέγουσι : Γραμμένε μου ! Επίσης αι, μητέρες προς το μικρόν των αποτεινόμεναι λέγουν : Γραμμένο μου !

Μάννα πίκουπη η Μάννα σφάλιαρη !

Δια των επιφωνήσεων τούτων διατρανούται οίκτος και συμπάθεια προς μητέρα, ης τα μητρικά σπλάγχνα έπληξεν αρτίως συμφορά ανίατος. Ενίοτε γίνεται χρήσις αυτών και επί σημασίας επιτιμητικής. Και η μεν λέξις σφάλιαρη έχει σχέσιν με το επίθ. σφαλερός, ρα, εκ του ρ. σφάλλω - ομαι, δηλ. μήτηρ σφαλείσα εν τη ευτυχία της και αποβάσα δυστυχής. Το δε «πίκουπη» σημαίνει πρηνής και κατ' επέκτ. σημασίας δυστυχής, εκ της συνηθείας ην έχουσιν εν τοις χωρίοις όπως πίπτοντες πρηνείς εποδύρωνται οι πληττόμενοι υπό της συμφοράς. «Πρηνής δ'εν κονίησι χαμαί πέσε» λέγει που και ο Ησίοδος.

Φίδι που μ' έφαε, η φίδι που μ' εκουλούργιασε !

Λέγουν επίσης αι υπό μεγάλης συμφοράς πληγείσαι αίφνης. Η φρ. «με κουλουργιάζει το φείδι»

ανακαλεί εις την μνήμην την τραγικήν εικόνα του φοβερού παθήματος του Λαοκόοντος και των δυό υιών του, ους ο απαίσιος όφις περιελιχθείς εις τα σώματα των εθανάτωσεν.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Τα Αλειφιάτικα

Περί του συνθηματικού γλωσσαρίου των χαλκογανωτών του Τσαμαντά και των πέριξ.

Εσημειώθη εις το οικείον μέρος του παρόντος βιβλίου οτι οι άνδρες του Τσαμαντά, ως επί το πλείστον, εξήσκουν παλαιόθεν την τέχνην του χαλκογανωτού (καλαϊτζή - καλαντζή). Οι ανήκοντες εις το επάγγελμα τούτο εσχημάτισαν εις εποχήν άγνωστον συνθηματικόν γλωσσικόν ιδίωμα δι' ου συνεννοούνται προς αλλήλους, χωρίς να γίνωνται καταληπτοί παρ' άλλων παρόντων η ακουόντων.

Συνθηματικαί η μυστικαί γλώσσαι μνημονεύονται ανέκαθεν. Τοιαύτας έχουσι και οί Ευρωπαϊκοί λαοί, ως οι Γάλλοι το υπό το όνομα «Argot» γλωσσικόν ιδίωμα, και άλλοι άλλα υπό άλλα ονόματα. Και άλλαι τάξεις του Ελληνικού Λαού έχουσι τοιαύτα μυστικά ιδιώματα, ως οι άλλοτε εν ακμή όντες εμπειρικοί ιατροί του Ζαγορίου, οι οποίοι την εις τα διάφορα χωρία περιοδικήν εμφάνισίν των ανήγγελλον μεγαλοφώνως δια των : «Γιατρός καλός - Γιατρικά καλά ! Ζωή πουλώ - θάνατο αγοράζω», οι ράπται, οι κτίσται κλπ.

Εγώ ενταύθα θα σημειώσω τινά μόνον περί του εν χρήσει εις του Τσαμαντά γλωσσαρίου των «Καλαντζήδων», όπερ φέρει το ίδιαίτερον όνομα «Αλειφιάτικα» (εκ του αλειφιάς - γανωτής).
Το γλωσσάριον τούτο σύγκειται μόνον απο ονόματα, επίθετα και ρήματα, τα οποία σχηματίζονται και συντάσσονται, κατά τους κανόνας και τύπους της νεωτέρας Ελληνικής, εκ της οποίας εδανείσθη πολλάς λέξεις.
Στοιχειώδες το συνθηματικόν τούτο γλωσσάριον, αλλ' αρκετόν εις εκφρασιν τών χρησιμωτέρων και

κοινοτέρων εννοιών, κινεί την περιέργειαν διότι εσχηματίσθη παρ' ανθρώπων ως επι το πολύ όλως αγραμμάτων, οίτινες εν τούτοις απέδειξαν γλωσσικήν δημιουργικότητα και γλωσσοπλαστικήν ιδιοφυΐαν, δυναμένας υπό άλλας περιστάσεις νά παρουσιάσωσιν αυτούς εφαμίλλους των σοφών κατασκευαστών της «Volapuek» η της «Esperanto!»

Αι εκ της Ελληνικής ληφθείσαι λέξεις ενεδύθησαν ευφυώς με παρηλλαγμένας εννοίας, αι οποίαι μόνον παρά τοις μεμυημένοις εις το γλωσσάριον γίνονται καταληπταί.
Ευφυής χρήσις πολλών λέξεων και φράσεων του εν λόγω γλωσσαρίου έγεινε κατά την διάρκειαν του τελευταίου Ευρωπαϊκού πολέμου εν τη αλληλογραφία των εν Αμερική πολυαρίθμων Τσαμαντιωτών και των εν γένει Τσιάμηδων μετά των εν τω πατρίδι οικείων.

Επειδή η διεθνής τότε λογοκρισία δεν επέτρεπε την μεταβίβασιν ιδιαιτέρων τινων ειδήσεων, σχέσιν εχουσών με επιστρατεύσεις και τα τοιαύτα, οι εξ Αμερικής γράφοντες Τσιάμηδες παρενείρον τεχνηέντως, σχετικάς λέξεις και φράσεις, ακατανόητους τοις αμυήτοις εις τα «Αλειφιάτικα». Του συνόλου των επιστολών τούτων όντος συνήθως γεγραμμένου εις Ελληνικήν χυδαίαν και ανορθόγραφον, αι ειρημέναι λέξεις και φράσεις διέφευγον την προσοχήν των λογοκριτών νομιζόντων οτι πρόκειται περί αθώων Ελληνικών λέξεων, κακώς γεγραμμένων και δυσαναγνώστων!

Βεβαίως αι διά του τρόπου τούτου μεταδιδόμεναι ειδήσεις εκ των ήδη εις τον πόλεμον κατελθουσών Ηνωμ. Πολιτειών δεν ήσαν μεγάλης σημασίας και βαρύτητος. Αλλ' αδιάφορον. Παραμένει οπωσδήποτε βεβαιωμένον οτι ταπεινοί και απαίδευτοι Καλαντζήδες του Τσαμαντά εφενάκισαν και εξηπάτησαν την σοφήν και πολύμητιν διεθνή λογοκρισίαν, κατορθώσαντες να μεταδίδουν ειδήσεις απηγορευμένας.

Περισυλλέξας λέξεις και φράσεις τινάς του γλωσσαρίου τούτου έκρινα καλόν να τας παραθέσω κατωτέρω μετά της σχετικής ερμηνείας των.

Α'. Λέξεις.

1. **Αλειφιάς**, κασσιτερωτής, γανωτής, διότι, ως γνωστόν, οι εξασκούντες την τέχνην ταύτην επαλείφουσι κατά το γάνωμα δια κασσιτέρου τα χάλκινα μαγειρικά σκεύη και αγγεία.
2. **Αλοιφή**, έλαιον.
3. **Βοζιόνω**, βλέπω, εννοώ, γνωρίζω.
4. **Γιαλακοζούμα**, ο καφές, το αφέψημα του καφέ.
5. **Γκόταινα**, γυνή.
6. **Γκότης**, άνήρ.
7. **Γκοτόπουλο**, υιός, παιδίον.
8. **Γράζω**, εννοώ, καταλαμβάνω.
9. **Ζουμερό**, η σταφυλή.
10. **Ζιούνα**, χοίρος, όστις καλείται και δια της λ. μακρομύτης.
11. **Καραφίνα**, κεφαλή.
12. **Καυτερή**, η πυρά.
13. **Κολοβός**, στρατιώτης.
14. **Κολίντρω**, δεκάρα (νόμισμα).
15. **Χουμπουρεύω**, κλέπτω επιτηδείως.
16. **Κομματιάρηδες**, λεπτά (νόμισμα).
17. **Κοντυλιάρης**, διδάσκαλος (απο το κονδύλιον, την γραφίδα).
18. **Κουβαλιστήδες**, τα κοχλιάρια.
19. **Κοφτερό**, η σπάθη.
20. **Κυδώνης**, ο πρωκτός.
21. **Λακαβέρηδες**, τα λαχανικά.
22. **Λαμποσιάρα**, η Εκκλησία, ο ναός.

23. **Λαμποσιάρικο**, το Μοναστήριον.
24. **Λαποτάρικο**, το εκατοντάδραχμον.
25. **Λασκάρι**, ίππος.
26. **Λάφτω**, φεύγω, δραπετεύω.
27. **Λαχτένι**, κύων.
28. **Λεβέργια**, ενδύματα.
29. **Λιανομματίνα**, θυγάτηρ, νεάνις.
30. **Μαγγόνω**, κλέπτω, αρπάζω.
31. **Μάσια**, αι χείρες.
32. **Μασκούτας**, το ανδρικόν μόριον.
33. **Μαυροκέφαλο**, σφαίρα ντουφεκίου, το μολύβι.
34. **Μαυρόκωλη**, η χύτρα.
35. **Μίντζιο**, το γυναικείον αιδοίον.
36. **Μουτσιεύω**, συνουσιάζομαι, μοιχεύω, πορνεύω.
37. **Μπάνικη**, καλός, ή, όν.
38. **Μπιτούσια**, ο δια την λειτουργίαν άρτος, προσφορά, καρβέλα.
39. **Μπουκέλια**, βόες, αγελαδικά.
40. **Μπριζόλα**, εν γένει τα φαγητά.
41. **Μύχο**, μυς, ποντικός.
42. **Ντόμος**, πλούσιος, κύριος, επίσημος.
43. **Πάτα**, οίκος.
44. **Πατσιαρός**, Τούρκος.
45. **Πατούμενα**, οι πόδες.
46. **Πασπάλη**, άλευρον.
47. **Πετσόνω**, κτυπώ, πλήττω.
48. **Σάλτωμα**, κασσίτερος.
49. **Σάπιο**, ο εκ σίτου άρτος.
50. **Σιορευτάρι**, καπνός και σιγάρον.
51. **Σιόρος**, οίνος.
52. **Σιορεύω**, πίνω.
53. **Σκαρίζω**, κοιμώμαι.
54. **Σκεφαρίτης**, κρόμμυον (ως εκ της αφθόνου παραγωγής κρομμύων εν τω παρά τους Φιλιάταις χωρίω Σκέφαρι).
55. **Σκοτεινή**, η νύξ.
56. **Σούμμα**, πολύ, πολλά.
57. **Σούψω**, γαλή.
58. **Σπυρωτά**, σιτηρά, γεννήματα.
59. **Τσαγκαδερά**, αιγοπρόβατα.
60. **Τσαντήλι**, εσώβρακον.
61. **Τσάπερο**, η Δραχμή.
62. **Τσιαχτάϊ**, άρτος, φαγητόν.
63. **Τσιαχταΐζω**, τρώγω).
64. **Τσιούκαλη**, κρέας.
65. **Τσιοκλάνι,** γάλα.
66. **Τσικνή**, ρακή, οινόπνευμα.
67. **Τρεχούμενο**, ύδωρ, βροχή.
68. **Φαρφάλης**, γέρων.
69. **Φαρφάλω**, γραία.
70. **Φτερωτή**, όρνις.
71. **Φλοερό**, ο πόλεμος.
72. **Φλώρο**, τυρός.
73. **Φρετσιόνω**, αφοδεύω.

74. **Φουσκοκοίληδες**, φασόλια.
75. **Φωτάω,** γνωστοποιώ.
76. **Φωτερή,** η εργασία (εκ της λ. φωτιά, διότι των γανωτών η εργασία απαιτεί εν πρώτοις ν' ανάψωσι φωτιάν)

Β'. Φράσεις τινές.

1. **Αν γράζη ο ντόμος, μας βοζιόνει και μας πετσόνει**.= Να μη ηνε ο κύριος εντός, διότι μας συλλαμβάνει και μας κτυπά.
2. **Γράζει ο ντόμος** = να μη ηνε κανείς επίσημος εντός.
3. **Γράζει μπάνικη** = είναι καλή, ωραία.
4. **Γράζει μουτσιευτάρα** = είναι κατάλληλος προς σαρκικήν ηδονήν, εινε πόρνη.
5. **Δε γράζει μπάνικη** = δεν εινε καλή.
6. **Θα μαγκώσω γκόταινα** = θά λάβω γυναίκα, θα νυμφευφώ.
7. **Θα αλμπανίσω του κολοβού** = θα στείλω επιστολήν εις τον στρατιώτην.
8. **Λάφτω δια φλοερό** = φεύγω δια τον πόλεμον.
9. **Λάφτομε να τσαχταΐσωμε** = Μεταβαίνομεν εις το φαγείν.
10. **Λάφτομε να χουμπουρέψωμε** = Πηγαίνομεν να κλέψωμεν.
11. **Λάφτομε να σκαρίσωμε** = Πηγαίνομεν να κοιμηθώμεν.
12. **Λάφτομε για φωτερή** = Πηγαίνομεν προς εργασίαν.
13. **Λάφτομε να σιορέψωμε** = Πηγαίνομεν να πίωμεν.
14. **Να αλμπανίσωμε μπριζόλα** = Να παρασκευάσωμεν φαγητόν.
15. **Να φωτερίσω φωτερό στην πάτα** = θα γράψω επιστολήν εις τους εν τη οικία μου.
16. **Να λάψωμε στο κουφαλιάρικο να σιορέψωμε γιαλακοζούμα και τσικνή** = Νά υπάγωμεν εις το καφενείον, δια να πίωμεν καφέν και ρακήν.
17. **Θέλει να την μαγκώση ενα μπάνικο γκοτόπουλο, μα η λιανομματίνα δεν το μαγκόνει** = θέλει να την συζευχθη εις καλός νέος, αλλά η νέα δεν τον θέλει.
18. **Λάφτομε στα τσαγκαδερά** = να πάμε στα πρόβατα.
19. **Μη μας τσιαχταΐσουν τα λαχτένια** = να μη μας δαγκάσουν οι κύνες.
20. **Λάψτε και τα πετσόνω εγώ** = εμπρός και τα βαρώ εγώ.
21. **Λάψομε στην πάτα να τσιαχταΐσωμε τσιαχτάϊ, φλώρο, να σιορέψωμε και σιόρο** = Πάμε σπίτι να φάμε ψωμί και τυρί, να πιοϋμε και κρασί.
22. **Λάψομε να μαγκώσωμε σπυρωτό, αλοιφή, τσιούκαλη** = Πάμε να πάρωμε γέννημα, λάδι, κρέας.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Επιστολή του Νικ. Νίτσου στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη που περιγράφει και αναλύει την συνθηματική γλώσσα των Καλαντζήδων του Τσαμαντά

Κυκλώπεια τείχη

Κυκλώπεια τείχη στον Τσαμαντά

Το φύσει οχυρόν πολλών εκ των οροπεδίων του Τσαμαντά είχεν επισύρει την προσοχήν και αυτών των προϊστορικής εποχής Ηπειρωτών. Μοίρα τούτων είχε συμπήξει συνοικισμόν περιτετειχισμένον δια των ογκωδών και υπερμεγέθων εκείνων λίθων, των οποίων η μετακίνησις και τοποθέτησις δια

μόνης της ανθρωπίνης χειρός μας δίδει να εννοήσωμεν με ποίαν και πόσην υπεράνθρωπον δύναμιν ήσαν πεπροικισμένοι και οποίους σιδηρούς μυώνας είχον οι απομεμακρυσμένοι εκείνοι πρόγονοί μας, επί του εν θέσει Σταρόδα μικρού οροπεδίου έχοντος ενώπιον του προς Δ. ορίζοντα ποικίλως λαμπρόν.

Όντως εν τη τοποθεσία ταύτη, παρά την αγροτικήν καλύβην του Αθαν. Στράτη υπάρχουσιν λείψανα Κυκλωπείων τειχών, μαρτυρούντων την ύπαρξιν εκεί προϊστορικού συνοικισμού. Βεβαίως τότε θα υπήρχεν εκεί και πηγαίον ύδωρ, όπερ δεν υφίσταται σήμερον, τις οίδε πότε καταχωσθέν και αφανές γενόμενον ένεκα σεισμικών δονήσεων η άλλων γεωλογικών αιτιών.

Ερείπια όμως και λείψανα οικοδομών Ελληνικού προχριστιανικού πολιτισμού η έργα γλυπτικής και άλλης τέχνης ουδόλως απαντώσιν εν Τσαμαντά και τοις πέριξ.
Τουναντίον, Κυκλώπεια τείχη υπάρχουσι και εις άλλα πλησιόχωρα μέρη, και δη ουχί εις μεγάλην απόστασιν από του Τσαμαντά εις την θέσιν την επονομαζομένην Σίνου μεταξύ των χωρίων Λιδίζδα και Σμίνετζη.
Υπάρχει εκεί, εν ακεραίω σχεδόν, αρχέγονον φρούριον προϊστορικού συνοικισμού. Καθ' όλην την περιοχήν της υπό περιγραφήν κώμης μόνον εν ανάγλυφον απήντησα, εντετειχισμένον εις την προς τον νάρθηκα γωνίαν της Β. πλευράς του ναού της Μονής Καμύτζιανης. Εινε τούτο, κεφαλή ανδρός εκ λίθου συνήθους ουχί καλώς διατηρουμένη.

Και όμως μεθ' όλην την έλλειψιν ταύτην μνημείων Ελληνικού πολιτισμού ο καθηγητής Σεμιτέλος είχε διϊσχυρισθή ότι το Δωδωναΐον Μαντείον έκειτο άνωθεν της θέσεως Καμύτζιανη, ης διαστρεβλών τα όνομα την γράφει «Καμμυσανήν», την δε κώμην «Ζαμαντά» (η «Δωδώνη» υπό Λ. Βασιλειάδου εν τω Ηπειρωτ. Ημερολογίω τοϋ 1914 του Μ. Α. Οικονομίδου). Αγνοώ που στηρίζει την γνώμην του αυτήν ο Σεμιτέλος μη έχων υπ' όψιν το σχετικόν σύγγραμμά του
Ο ΑΘ. Α. Πετρίδης αφ' ετέρου υποτίθησι την Δωδώνην ως κειμένην μεταξύ Λιόψης, Λεια και Παλαιοπωλείου θεωρών τα χωρία αυτά ως λείψανα πόλεων των πάλαι πέριξ αυτής εθναρίων Ελλόπων, Ελλών και Σελών, το δε όρος Στουγάρα(Μουργκάνα), εις ου τους πρόποδας κείνται τα άνω χωρία, εκλαμβάνει ως τον πάλαι Τόμαρον. (Αραβ. Χρονογρ. της Ηπ. Σελ. 161).

Βεβαίως θα ητο τιμητικόν δια την γενέτειράν μου να είχεν εν τη περιοχή της η πλησίον που το σέβασμα τούτο της Θρησκείας της Ελληνικής αρχαιότητος. Αλλ' όμως ουδέν ουδαμού υπάρχει τι, εφ' ου μετά ποίας τίνος πιθανότητος να βασισθή τοιαύτη τις τολμηρά υπόθεσις.
Ουδέν ερείπιον, ουδέν εύρημα, ουδεμία επιγραφή, ουδέν εν γένει μνημείον απαντά ανά τα μέρη ταύτα, δυνάμενον να συνηγορήση οπωσδήποτε υπέρ της τοιαύτης γνώμης. Πως λοιπόν να υποστηριχθή ότι πλησίον του Τσαμαντά έκειτο η περιώνυμος Δωδώνη και το εν αυτή Μαντείον «όπερ νενόμισται αρχαιότατον των εν Έλλησι χρηστηρίων είναι» (Ήροδ. ΙΙ. 52).

Εις το Δωδωναίον Μαντείον εφοίτων επί αιώνας εκ πάσης Έλλην. χώρας πολυάριθμοι «θεοπρόποι». Δεν ητο λοιπόν δυνατόν να έκειτο τούτο κεχωσμένον εις τόσον δύσβατον και απροσπέλαστον τόπον.
Όθεν, αφέντες το χρηστήριον τούτο να κείται εκεί που το ανεκάλυψεν η αρχαιολογική σοφία και η αξίνη του πολυΐδμονος Κ. Καραπάνου, όστις έφερεν εις φως τα πολύτιμα εκείνα αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία θαυμάζει σήμερον ο πεπολιτισμένος κόσμος εις την εν τω Αρχαιολογικώ Μουσείω Αθηνών «Αίθουσαν Καραπάνου», ας ενασχοληθώμεν με την τοπωνυμίαν της μονογραφουμένης κώμης.

Τσαμαντάς 1922

Νικόλαος Νίτσος

Το κλίμα του Τσαμαντά

Το κλίμα και τα νερά του Τσαμαντά

Το κλίμα του Τσαμαντά εινε εκτάκτως υγιεινόν. Αν δε δεν συνέβαινεν η πλήρης καταστροφή των δασών και η αποψίλωσις του τόπου, θα ητο ετι υγιεινότερον και η εν τω τόπω τούτω διαμονή κατά το Θέρος θ' απέβαινε θελκτική και ευάρεστος ως η εις τα Ελβετικά όρη, με την διαφοράν της εκεί ευμαρείας και των απολαύσεων του νεωτέρου βίου των πεπολιτισμένων κοινωνιών προς το έδω πρωτόγονόν του.

Αλλά και έδω ήδη, εκλιπούσης της έχθρας προς πάσαν πρόοδον Τουρκικής οπισθοδρομικότητος και κακοδιοικήσεως, εινε ελπιζόμενον συν τω χρόνω να εισαχθώσι και επί των Ηπειρωτικών τούτων βουνών όλαι αι του νεωτέρου βίου ευκολίαι και ανέσεις και θα ευρίσκη τις εις το μέλλον και επ' αυτών το επιθυμητόν confort.

Πόσιμα ύδατα η κώμη εντός και καθ' άπασαν την περιοχήν της έχει άφθονα και εξόχως καλά. Τα επί των ορεινών ίδια θέσεων **Θελέϊζα**, **Γλονγκιά**, **Κόρπη**, **Αϊλή**, **Αετοπήγαδο** και **Κορυτιά** εινε διαυγέστατα, ψυχρότατα, λίαν εύγευστα, πεπτικά και διουρητικά.
Και αι εντός του χωρίου πηγαί παρέχουσι τοις κατοίκοις άφθονον ποσότητα και καλλίστην από πάσης απόψεως ποιότητα υδάτων. εξέχουσι δε τα των πηγών **Πηγαδούλι**, **Ρήγως**, **Γκουμανίτσι**, **Σκριάζι**, **Δάφνιζας** και **Πλατανάκη**, του οποίου το θαυμάσιον νερόν καταχωσθέν προ τεσσαρακονταετίας υπό των εκ του άνωθεν αυτού πρανούς εδάφους καταπεσόντων χωμάτων και λίθων ανεπήδησε και πάλιν νυν αφ' εαυτού εις ποσότητα μεγαλειτέραν της άλλοτε εν τη αύτη θέσει, καθαρισθείσης πως εκ του παρεκτραπέντος και εν πλημμύρα επ' αυτής διελθόντος ρεύματος του ποταμού.

Η του κλίματος της κώμης ευεργετική επιρροή γίνεται πάντοτε καταφανής, αλλά καθίσταται εκδηλοτέρα κατά τας λοιμικάς και βροτολοιγούς επιδημίας. Ο εξανθηματικός τύφος και η φοβερά επιδημία της Ισπανικής γρίππης κατά το έτος 1918 ηρίθμησαν πλείστα θύματα και εις τα πέριξ του Τσαμαντά χωρία και ερήμωσαν σχεδόν πολλάς οικίας.
Εν τούτοις εν Τσαμαντά θάνατοι σχετικώς έγειναν πολύ ολίγοι, καίτοι τα κρούσματα ίδια της γρίππης υπήρξαν πολλά.

Και οφείλω χάριν της αληθείας να ομολογήσω ότι ο πληθυσμός ουδεμίαν σχεδόν υγιεινήν διάταξιν και ιατρικήν συμβουλήν κατά τας επιδημίας ταύτας ετήρησεν, εξακολουθήσας να ζη εν τη συνήθει ανά τα μέρη ταύτα χωρική ρυπαρότητι, ήτις τυγχάνει τόσον επιβοηθητική εις το καταστρεπτικόν έργον των λοιμωδών νόσων. Και όμως ο υγιεινός αήρ των βουνών του Τσαμαντά, τα έξοχα αυτού πόσιμα ύδατα και το εν γένει άνοσόν του κλίματος περιώρισαν εις το ελάχιστον τα θύματα των ειρημένων δύο λοιμωδών νόσων.

Το υγιεινόν του κλίματος εμφαίνεται και εκ του μακροβίου των κατοίκων Τσαμαντά. Οι εκατονταετείς δεν εξέλιπον ολοτελώς, ετι και σήμερον (διότι άλλοτε ήσαν πολυαριθμότεροι), ίδια μεταξύ των γυναικών, καθόσον των ανδρών αι συνθήκαι του βίου μεταβληθείσαι κατέστησαν

αυτούς βραχυβιωτέρους, αφ' ότου αποδημούντες εις χώρας μακράς χάριν πορισμού των του βίου και διαμένοντες υπό διάφορα κλίματα επί έτη πολλά φύσει αποστερούνται των ευεργετημάτων του λαμπρού της γενετείρας κλίματος.

Η κατά το θέρος διαμονή επί των υπέρ την κώμην κορυφών των βουνών και μικρών οροπεδίων, παρά τας διαυγείς πηγάς με τα ψυχρά και κελαρύζοντα ύδατα των, τυγχάνει λίαν τερπνή και απείρως συντελεστική εις υγείαν. Εκ των υψηλών αυτών θέσεων έχει τις προς τοις άλλοις και θέαν ποικίλην και θαυμασίαν εις ορίζοντα ευρύτατον κατά διαφόρους διευθύνσεις. Το Ιόνιον πέλαγος μετά των νήσων του διακρίνεται ευκρινέστατα και απλούται νωχελώς προ των ομμάτων του θεατού, τα δε κατά διαφόρους διευθύνσεις διασχίζοντα τα γαλανά ύδατα του πλοιάρια και ατμόπλοια αποτελούσι λαμπρόν Θέαμα, χάρμα οφθαλμών. Ίδια κατά τας θερινάς νύκτας δεν δύναται ν' αποσπάση τις τα βλέμματά του από της εν τοις ηλεκτρικοίς φωτολούστου νήσου των Φαιάκων.

Οι κρότοι των τηλεβόλων του φρουρίου Κερκύρας φθάνουσιν ηχηρότατοι εις τα οροπέδια ταύτα. Ποσάκις δεν συνεταράχθησαν τα ειρηνικά βουνά του Τσαμαντά εκ των ήχων των πυροβόλων του Αγγλο - Γαλλικού στόλου, όστις είχεν ορμητήριον τον λιμένα της Κερκύρας κατά την διάρκειαν του τελευταίου γιγαντώδους πανευρωπαικού πολέμου!
Οι εκ των εκπυρσοκροτήσεων αυτών ήχοι εδόνουν ισχυρώς τον αέρα και συνέσειον και συνετάρασσον τα Ηπειρωτικά όρη. Ετρεμον οι βράχοι και αι φάραγγες, η δε ηχώ, επαναλαμβανόμενη πλειστάκις ανά τας χαράδρας διελάλει και εκήρυττε στεντορείως ότι κατ' εκείνην την εποχήν επαίζετο η τύχη του κόσμου και ο βροτολοιγός εκείνος πόλεμος θα είχεν ως αποτέλεσμα, ως εκήρυττον αι Δυνάμεις της λεγομένης «Entente», η να διαυγάση την οικουμένην με τας αρχάς της ισότητος, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας και των μικρών λαών, η να κατακρημνίση αυτήν εις το έρεβος της Μεσαιωνικής βαρβαρότητος δια της υπερισχύσεως του μιλιταρισμού και της κτηνώδους βίας!

Και η μεν «Entente» ενίκησε, ταχθέντων υπέρ αυτής όλων των φιλελευθέρων λαών, οίτινες επίστευσαν εις τας ωραίας υποσχέσεις της, κατά πόσον δε εξεπλήρωσε τας πομπώδεις επαγγελίας της αυτή περιττόν να σημειωθή ενταύθα. Πας τις έχει ενώπιον του τα μετά την ανακωχήν γεγονότα, πιστοποιούντα ότι το συμφέρον, και μόνον το συμφέρον, οδηγεί τον πολιτικόν κόσμον, ποδοπατούντα χάριν αυτού πάσαν ηθικήν αρχήν.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Τα γύρω χωριά

Τοπωνύμια απο τα γειτονικά χωριά
Τα εις την περιφέρειαν του Τσαμαντά χωρία φέρουσι κατά το πλείστον ονόματα εκ Σλαβικής ρίζης. Ούτως έχωμεν χωρία με τα Σλαβικά ονόματα **Λιντίζδα**, **Σμίνετζη**, **Γριάζδανη**, **Μάλτζιανη**,

Λεσσηνίτζα, **Γλούστα**, **Λίστα**, κλπ.
Είνε παράδοξον και δυσεξήγητόν πως η εν Ηπείρω Σλαβική (Σερβική) κυριαρχία, μη παραταθείσα μηδ' επί ολόκληρον αιώνα, κατώρθωσε να εγκολάψη εις την χώραν τόσας Σλαβικάς τοπωνυμίας, διασωθείσας και διατηρουμένας ανεξιτήλως μέχρις ημών, ενώ σχεδόν ουδέν έτερον υπελείφθη αναμιμνήσκον την ξενικήν αυτήν κατοχήν. Δύναται τις να είπη ότι υπέρ το ήμισυ των εν Ηπείρω τοπωνυμιών εινε Σλαβικής προελεύσεως, τουθ' όπερ άλλως παρατηρείται εν ήττονι βαθμώ και εις πολλάς Επαρχίας της Π. Ελλάδος.

Και εντός των ορίων του Τσαμαντά δεν λείπουσιν εξ ολοκλήρου αι Σλαβικής προελεύσεως ονομασίαι διαφόρων μερών. Ούτω βουνώδης τις θέσις καλείται **Κερασοβίτζα**, ποτάμιον τι φέρει το όνομα **Λαχοβήστα**, άλλαι τοποθεσίαι καλούνται **Πλόκηστα**, **Σταρόδα** κλπ
Εν Λιντίζδα υπάρχη τοπωνυμία **Πολιάνα** ενθυμίζουσα την «Iasnaia-Poliana» του Τολστόη.
Εξήγησιν επαρκή της τοιαύτης επικρατήσεως των Σλαβικών τοπωνυμιών εν καθαρώς Ελληνικαίς χώραις ουδαμού εύρον, μεθ'όσα σχετικά και αν ανέγνωσα. Πως οι παροδικοί ούτοι κατακτηταί επέβαλον εις τόπον ετερόγλωσσον ονομασίας εκ της γλώσσης των, ενώ το Ελληνικόν Κράτος μετά αιώνος ελεύθερον βίον δεν κατώρθωσε να επιβάλη Ελληνικάς τοιαύτας επί Ελλήνων κατοίκων ;

Οπως και αν έχη το πράγμα, τον βάρβαρον τούτον λεκτικόν ρύπον πρέπει ταχέως και εκ παντός τρόπου ν' απορίψωμεν εκ των χωρών μας και να επαναφέρωμεν, όπου είνε δυνατόν τας αρχαίας εθνικάς μας ονομασίας, η να δώσωμεν νέας τοιαύτας εκ της ιδίας ημών γλώσσης. Πρέπει να έχωμεν την ειλικρίνειαν να ομολογήσωμεν ότι η πληθύς αύτη των ξενικών τοπωνυμιών εν ταις Ελληνικαίς χώραις είναι αίσχος δια την Ελληνικήν Πολιτείαν !

Αλβανικής προελεύσεως ονομασίας και τοπωνυμίας, καθ' όσον ηδυνήθην να εξακριβώσω, απαντώμεν επίσης αρκετάς εν τοις ορίοις του Τσαμαντά και τοις πέριξ. Η λέξις «Θάνα», δι' ης, ως εν αρχή ελέχθη, επωνυμείται η πολυπληθεστέρα συνοικία της κώμης, είνε Αλβανική σημαίνουσα «Κρανέαν», καθ' όσον άλλοτε υπήρχε πληθύς τοιούτων δένδρων επί του εν τη θέσει ταύτη πετρώδους λόφου. Επίσης Αλβανικαί είνε αι τοπωνυμίαι **Μάλια**, δι' ης επωνυμείται η προς το ναίδριον του Αγ. Δημητρίου βουνώδης ράχις, **Ντράϊζα**, **Θελέϊζα** κλπ
Δια την «θελέϊζαν» εγράφη ήδη που οφείλεται το όνομά της, δυνάμενον να εξελληνισθή εις «Περδικοπήγαδον».
Εύκαιρον να σημειωθή ενταύθα ότι επί των βουνών και των οροπεδίων του Τσαμαντά υπάρχει αφθονία περδίκων. Ο αποφασίζων να διατρέξη τα άκρως δύσβατα ταύτα βουνά και τα εις απότομον ύψος ευρισκόμενα οροπέδια, εις τα οποία, δια να αναρριχηθή δέον να ήνε πρώτης τάξεως Alpiniste, συναντά σμήνη περδίκων, των οποίων το άσμα κατά τας πρωίας του έαρος και θέρους αποτελεί ηδυτάτην ακουστικήν απόλαυσιν.

Δια να πίωσιν αύται ύδωρ προστρέχουσι συνήθως εις την πηγήν «Θελέϊζα». Το αυτό συμβαίνει εις το «Αετοπήγαδο» με τον βασιλέα των αιθέρων, τους τανυπτέρους αετούς, οίτινες κατά προτίμησιν σβύνουσι την δίψαν των εις τα κρυσταλλώδη νάματα της πηγής αυτής.
Οι διερχόμενοι εκείθεν πολύ συνήθως ευρίσκουσι πτερά του πτηνού τούτου, δι' ων άλλοτε κατεσκεύαζον τας αρχαϊκού εκείνου τύπου γραφίδας, όπως βλέπομεν κρατούντα τοιαύτην τον Ευαγγελιστήν Ιωάννην εις τας αγιογραφίας των ναών μας.

Τσαμαντάς 1922
Νικόλαος Νίτσος

Επάνω